

Türk-Moğol Uluslarında Batıl İnançlar, Uğur ve Uğursuzluk Telakkisi

Ahmet Selçukoğlu

Araştırma Makalesi

Prof. Dr., Mardin Artuklu
Üniversitesi, Mardin/TÜRKİYE
ahmetselecuoglu63@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0092-5447

Geliş: 16 Mayıs 2025

Kabul: 22 Eylül 2025

Online Yayın: 4 Şubat 2026

Bu çalışma ön inceleme sürecinde
ve yayımlanmadan önce
iThenticate ile taranmıştır.

ÖZ

Antik çağlardan itibaren her toplumda özel anlarda bir şeyi yapma veya yapmamanın uğur ya da uğursuzluk getireceğine dair inanışlar yer etmiştir. Her toplumun kutsiyet telakkisine göre değişmekle birlikte daha ziyade su, ateş, gök veya doğa olayları ile ilgili hadiselerin iyilik ya da kötülüğün habercisi olduğuna, uğur ya da tehlikeye işaret ettiğine inanılır. Ortak coğrafyada, müşterek bir bellekten beslenen Türk-Moğol ulusları arasında da bu türden batıl inançlara rastlanır. Birçoğu, Türkler ve Moğollar arasında güçlü bir taban bulmuş olan Şamanizm'den kaynaklandığı için bu iki ulus arasındaki batıl itikatlar, dikkat çekici bir benzerlik göstermektedir. Dönemin yerli/yabancı seyyah ve müelliflerinin dikkatini çeken, mantıksal dayanağından ziyade kozmik ve ritüelistik anlamıyla ön plana çıkan bu alışkanlıklar, zamanla gizemli metaforlara dönüşerek bozkır halk kültüründe derin simgesel anlamlar kazanmıştır. Bu makalede genel olarak Türk-Moğol toplumları arasında yapılmasının uğur veya uğursuzluk getireceğine inanılan, bazıları günümüze kadar intikal etmiş batıl inanışlardan bahsedilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türkler, Moğollar, Şamanizm, Batıl İnanç, Uğur, Uğursuzluk

Superstitions, Perception of Luck and Bad Luck in Turkish-Mongolian Nations

Research Article

Prof. Dr., Mardin Artuklu
University, Mardin /TURKIYE
ahmetselecuoglu63@gmail.com
ORCID: 0000-0002-0092-5447

Received: 16 May 2025

Accepted: 22 September 2025

Published Online: 4 February
2026

This paper was checked for
plagiarism using iThenticate
during the preview process and
before publication.

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution
4.0 (CC BY-NC 4.0)
International License

Atıf-Cite:

Selçukoğlu, Ahmet. "Türk-
Moğol Uluslarında Batıl
İnançlar, Uğur ve Uğursuzluk
Telakkisi." *History Studies* 18,
no. 1 (2026): 69-91.
[https://doi.org/10.9737/histor
ystudies.1700592](https://doi.org/10.9737/historystudies.1700592)

ABSTRACT

Since ancient times, there have been beliefs in every society that doing or not doing something would bring good luck or bad luck. Although it varies according to the holiness perception of each society, it is believed that events related to water, fire, sky or natural events are the harbingers of good or evil, and indicate luck or danger. Similar superstitions also emerged among the Turkish-Mongolian nations who shared a common geography and a common memory. These habits, which attracted the attention of local/foreign travelers and authors of the period and came to the fore with their ritualistic meaning rather than their logical basis, acquired deep symbolic meanings in the steppe folk culture. This article will discuss superstitions that are generally nourished by Turkish-Mongolian Shamanism, believed to bring good luck or bad luck, and some of which have survived to the present day.

Keywords: Turks, Mongols, Shamanism, Superstition, Good Luck, Jinx

Funding: The author has reported that this study received no financial support.

Conflicts of interest: The author declares that there are no potential conflicts of interest.

Peer Review: External, double-blind

AI Declaration: The author declares that any of AI tools has not been used for this study.

Finansman: Herhangi fon veya maddi destek kullanılmamıştır.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Bağımsız, çift-kör hakemlik.

Yapay Zekâ Beyanı: Herhangi bir yapay zekâ aracı kullanılmamıştır.

Giriş

Türkler ve Moğolların ortak coğrafi sahası, bu iki halkın fiziki görünüşleri, yaşam tarzları, inanç sistemleri, egemenlik tasavvurları yanında mitolojik belleği, mistik eğilimleri, kutsallık anlayışı, uğur ve uğursuzluk telakkilerinde de çarpıcı bir benzerliğe vesile olmuştur. Her iki halk arasında göğe, doğa olayları/unsurlarına atfedilen sembolik değer, ayrıca bunların her birinin bir ruha sahip olduğuna dair güçlü inanış (animizm)¹ bunlara karşı yapılan bazı eylemlerin uğur veya uğursuzluk getireceğine dair totemci itikadı beraberinde getirmiştir. Başta Şamanizm olmak üzere bozkır coğrafyasında yayılma imkânı bulan Budizm, Maniheizm, Zerdüştlük gibi diğer dinlerin de etkisiyle senkretik bir mahiyet kazanan bu simgeci anlayış, Türk-Moğol halklarının batıl inanç belleğini önemli ölçüde biçimlendirmiş; her iki toplumda ateş, su, ağaç, dağ, orman, yıldırım gibi doğa olayları/unsurlarıyla ilgili bazı iş ve durumları birer totem, tabu ya da fetiş haline getirmiştir.

Türk-Moğol batıl akideleri, morfolojik açıdan incelendiğinde bunların çoğunun bu iki toplum arasında yayılmış olan Şamanist öğretilerden kaynaklandığı görülecektir. Birbirinden farklı zamanlarda, farklı kültür ortamlarından Türk ve Moğol ülkelerine giden diplomat, elçi ve gezginlerin gözlemleri, ayrıca destan ve vekayinâme türü eserlerde her iki ulusla ilgili aktarılan totemci eğilimler arasındaki sıra dışı benzerlik bu ortak damara işaret etmektedir. Türklerin İslamiyet'i kabulüyle belli ölçüde törpülenen (ya da farklı formlar altında sürdürülen) bu halk inanışları, Şamanist karakterini uzun dönem muhafaza eden Moğollar arasında kutsal bir hassasiyetle geç dönemlere kadar sürdürülmüştür.

Türk-Moğol Şaman geleneklerinin tasavvufi perde altında İslam sonrası Türk ulusları arasında yaşamayı sürdürdüğü noktasına ikna edici örnekler üzerinden ilk dikkat çeken kişi M. Fuad Köprülü'dür.² Türkler arasında asırlarca yaşayan batıl inanışlar ve bunların Şamanizm bağlantıları hakkında en dikkate değer çalışmalar ise Abdülkadir İnan tarafından kaleme alınmıştır.³ Bununla birlikte, bu iki ulus arasında yer etmiş batıl inançların benzerlik ve farklılık açısından karşılaştırmalı analizini yapan az sayıda monografik çalışma bulunur.⁴ Bu araştırmanın ana sorunsalı, müşterek bir inanç hafızasına sahip olan Türk-Moğol uluslarında önemli ölçüde benzeşen batıl inanışların menşei ve geçirdiği tarihsel dönüşümdür. Çalışma, Türk-Moğol kavimleri ve coğrafyasıyla sınırlandırılmış olsa da genel olarak Asya toplumları arasında taban bulan Budizm, Maniheizm, Şamanizm ve Zerdüştlük gibi muhtelif inançlardan beslenen totemler ile bunların İslam sonrası döneme intikal eden bakiyeleri hakkında retrospektif bir bakış açısı oluşturmayı amaçlamaktadır. Kaynaklarda aktarılan veriler üzerinden Türk-Moğol halkları arasında yer eden batıl inanışlar şu başlıklar altında tasnif edilebilir:

¹ Bu konuda bkz. Wilhelm Radloff, *Türklük ve şamanlık*. Çeviren A. Temir, T. Andaç, N. Uğurlu, (İstanbul: Örgün Yayınevi, 2008), 161-164.

² Mehmed Fuad Köprülü, "İslam Sufi Tarikatlerine Türk-Moğol Şamanlığının Tesiri," Çeviren Yaşar Altan, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18, (1970): 141-152.

³ Abdülkadir İnan, *Tarihte ve bugün şamanizm/materyaller ve araştırmalar*. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013); Abdülkadir İnan, "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları," *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy 4, (1952): 19-30; Abdülkadir İnan, *Hurafeler ve menşeleri*. (Ankara: Nur Matbaası, 1962).

⁴ Mesela bkz. J. A. Boyle, "Turkish and Mongol Shamanism in the Middle Ages," *Folklore* 83, sy 3, (1972): 177-193; Jean Paul Roux, *Türklerin ve moğolların eski dini*. Çeviren Aykut Kazancıgil, (İstanbul: İşaret Yayınları, 1994).

1. Suyla İlgili İnanışlar

Su kültü ve buna bağlı olarak pınar, nehir, ırmak gibi unsurlara bozkır coğrafyasında simgesel anlamlar yüklendiği malumdur.⁵ Türkler ve Moğollar arasında suyla ilgili en yaygın batıl inanış, durgun suda ya da nehirde yıkanma, ellerini veya elbiselerini yıkama gibi eylemlerin uğursuzluk getireceği yönündeki kesin inançtır.⁶ İslam öncesi Türkler hakkında Çin kronikleri, Moğollar hakkında ise bölgeyi gezen seyyahların ifadeleri, durgun suda yıkanma, elbisesini kurutma gibi işlerin bu iki toplum arasında belirgin bir uğursuzluk alameti olarak görüldüğüne işaret etmektedir. Konuyla ilgili kaynaklarda çok sayıda bilgi bulunur. Mesela bazı Çin kaynaklarında, Eski bir Türk kavmi olarak bilinen Cücenlerin (Juan-Juan), “ellerini ve elbiselerini yıkamadıkları” belirtilir.⁷ 922 senesinde Abbasî Devleti’nin elçisi sıfatıyla Türk ülkelerini gezen İbn Fazlan, Oğuzlar arasında bu batıl inanışın varlığını fark etmiştir: “Tüccarlar ve diğer yabancılar, onların [Oğuzların] yanında cünüplükten yıkanamazlar. Sadece, geceleyn onların gözünden uzak olarak yıkanabilirler. Zira onlar, böyle bir harekette bulunan birini görürlerse kızarlar ve ‘Bu adam bize sihir yapmak istiyor. Çünkü suya giriyor’ derler. Ondan bu hareketine karşılık tazminat alırlar”.⁸

Gerek bölgeye elçi olarak gönderilen seyyahların gözlemleri gerekse Moğol tarihçilerinin kayıtları, nehirde/durgun suda yıkanmanın Moğollar arasında da açık bir uğursuzluk olarak görüldüğüne dair ikna edici içeriğe sahiptir. İlhanlı tarihçisi Cüveynî, Moğollar arasında yüzyıllarca yaşayan bu dogmatik inanışı, Ögedey Han (1229-1241) zamanında yaşanmış bir anekdot üzerinden somutlaştırır. Buna göre, avdan dönerken bir Müslümanın gün ortasında suya girip yıkandığını gören Ögedey ve Çağatay onu yakalattır. Çağatay, öfkeyle adamı hemen orada öldürmek isterken Ögedey engel olur, sonraki gün yargılanıp karar verilmesini önerir. Cüveynî’nin anlatısına göre adama acıyan Ögedey, Çağatay’dan habersiz bir hileye başvurarak onu kurtarır:

“[Ögedey] daha sonra muhafızların komutanına, Çağatay’ın duymayacağı bir şekilde, o adamın suya girdiği yere bir balış gümüş bırakmasını ve onun sorgu sırasında, ‘Ben geliri az, ailesi kalabalık olan bir adamım. Bütün sermayem o balış’ten ibarettir. Bu yüzden onu çıkarmak için bu cüreti gösterip suya girdim’ şeklinde ifade vermesini sağlamasını istedi. Ertesi gün suçlunun, huzuruna getirilip sorgusunun yapılmasını emretti. Suçlunun onun tembihlediği şekilde ifade vermesi üzerine onun ileri sürdüğü gerekçeleri yerinde buldu. Bir adam gönderip sudan balış’i aldırttı. Daha sonra, ‘Hangi insan bizim yasalarımıza ve hükümlerimize karşı gelme cesareti gösterebilir ve onlardan bir kıl kadar sapabilir? Bu fakir ve zayıf adam, çaresiz kalarak kendini bir balış gümüşe feda etmeye kalkmış’ dedikten sonra on balış daha vererek bundan sonra böyle bir iş yapmaması konusunda onu uyardı. Bu şekilde o adam hem canını kurtardı, hem de para kazandı”.⁹

⁵ İnan, *Hurafeler ve menşeleri*, 15.

⁶ Bazı Bizans yazarlarına göre bu gelenek, Zerdüş Persler arasında da mevcuttu. 6. asır Bizans müellifi Agathias, “Zerdüşlerin suya hürmetleri o kadar büyüktür ki yüzlerini bile yıkamazlar. İçme ve sulama dışında başka hiçbir şey için suyu kullanmazlar” demektedir. Myrinalı Agathias, *Bizans tarihi: Agathias kroniği (552-559)*. Çeviren Hüseyin Uçar, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2023), 91.

⁷ W. Eberhard, *Çin’in şimal komşuları*. Çeviren Nimet Uluğtuğ, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996), 100; İnan, *Tarihte ve bugün şamanizm*, 4.

⁸ İbn Fazlan, *İbn Fazlan seyahatnâmesi*. Çeviren Ramazan Şeşen, (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1975), 32.

⁹ Alaaddin Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i cihan güşa*. Çeviren Mürsel Öztürk, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014), 201-202.

Bu hikâye, dönemin diğer müellifleri Reşidüddin ve Cüzcanî tarafından tekrarlanmıştır.¹⁰ Cüzcanî, “Cengiz Han’ın vaz ettiği hükümlere göre her kim ki küçük ya da büyük bir suya girer onu katlederlerdi; her kim ki nehir kenarında yüzünü yıkar ve yüzünü yıkadığı o su nehre gider, onu öldürürlerdi” demek suretiyle bunun katı bir Moğol yasası olduğuna dikkat çekmektedir.¹¹ Moğolların bu yöndeki tavizsiz duyarlılığını dile getiren bazı müelliflerin, özellikle “durgun su” vurgusu yapmaları dikkat çekicidir. Mesela, İbn Kesir ve el-Ömerî gibi 14. asır müellifleri, Moğolların (herhangi bir suya değil) “durgun suya dalan kişiye” ölüm cezası verdiklerini kaydederek.¹² Her ne kadar ilgili kaynaklarda bunun mantıksal dayanağı hakkında doğrudan bir açıklama yapılmasa da muhtemelen bunun sebebi, akan suya kıyasla durgun suyun kirleneceği, bunun da uğursuzluğa sebep olacağı fikriydi.

Durgun suya girmek kadar suda bir şeyi yıkamak veya onları güneşte kurutmak da Moğollar arasında bir uğursuzluk işareti olarak görülmüş ve Cengiz Yasası’nda bu hususla ilgili açık ifadeler kullanılmıştır.¹³ 13. asır ortalarında Moğol Hanı’na elçi sıfatıyla gönderilen Rubruck¹⁴, Moğol geleneklerini anlatırken şu ifadeleri kullanır: “Çamaşırlarını asla yıkamazlar, çünkü bunun Tanrı’yı kızdırdığını ileri sürerler; çamaşırlarını kurutmak için asacak olsalar göğün gürleyeceğini söylerler. Aslında çamaşır yıkayan herkesi döver ve çamaşırlarına el koyarlar”.¹⁵ Seyyahın kayıtları, elbise yıkama yasağıyla ilgili bu katı hassasiyetin ardına gizlenmiş batıl bir inanışa dikkat çekmektedir: Gök gürlemesi ve yıldırım korkusu... Bu durumu daha sarıh ifadelerle dile getiren Cüveynî¹⁶, Moğollar arasında suya girmek, elini ve elbisesini yıkamak, bunları kurutmak, ayrıca bakır ve gümüş kaplarla su almak gibi işlerin, yıldırım ve gök gürültüsüne sebep olacağı korkusuyla açık bir uğursuzluk alameti olarak görüldüğünü belirtir. Bununla birlikte adı geçen müellif, bu yasağın “bahar ve yaz mevsimleri için geçerli olduğunu” dile getirmekle dönemsel bir mahiyeti olduğunu ima etmiştir. Suya girme veya nehirde yıkanma yasağının, Müslüman Moğol hanları zamanında dahi sürdürüldüğü görülmektedir. Çağdaş yazar V. Barthold’un belirttiğine göre¹⁷, Moğolların ilk Müslüman hükümdarlarından Berke Han’ın sarayına giden Memlük elçilik heyetine “elbiselerini yıkamaları ve şayet böyle bir şey yapmışlarsa bunu gizlemeleri” önceden tembihlenmişti.

2. Ateşle İlgili İnanışlar

Şamanist dünya felsefesinde ateş, gizil güçlere sahip “arındırıcı” bir unsur olarak görülür. Ateşe büyük saygı gösteren Türk-Moğol halkları, onun gökten indiğine, bir ruh taşıdığına,

¹⁰ Krş. Rashiduddin Fazlullah, *Jami’u’t-tawarikh: compendium of chronicles (a history of the mongols)*. Translation W. M. Thackston, (Harvard: Harvard University Press, 1998), II, 334-335; Minhac-ı Sirac el-Cüzcanî, *Tabakat-ı nasrî (moğol istilasına dair kayıtlar)*. Çeviren Mustafa Uyar, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2022), 106-107.

¹¹ Cüzcanî, *Tabakat-ı nasrî*, 106.

¹² İbn Kesir, *Büyük İslam tarihi (el-bidâye ve’n-nihâye)*. Çeviren Mehmet Keskin, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1995), XIII, 244; Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî, *Türkler hakkında gördüklerim ve duyduklarım (mesaliku’l ebsar)*. Çeviren Ahsen Batur, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2014), 62.

¹³ Curt Alinge, *Moğol kanunları*, Çeviren Coşkun Üçok, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2022), 158, Madde: 14-15.

¹⁴ Ruysbroeckli Williem, *Mengü han’ın sarayına yolculuk 1253-1255*. Çeviren Zülal Kılıç, (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010), 103.

¹⁵ Ayrıca bkz. Alinge, *Moğol kanunları*, 64-65; Abraham Constantin D’ohsson, *Moğol tarihi: denizler imparatoru Cengiz*. Çeviren Bahadır Apaydın, (İstanbul: Nesnel Yayınları, 2008), 153; İnan, *Tarihte ve bugün şamanizm*, 4.

¹⁶ Cüveynî, *Tarih-i cihan gûşa*, 201.

¹⁷ V. Vladimiroviç Barthold, *Orta Asya Türk tarihi hakkında dersler*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013), 146.

kişiyi hastalıklardan koruduğuna inanmışlardır.¹⁸ Bu sebeple Türk ve Moğol halk kültüründe ateşle ilgili ayinsel etkinlikler zamanla birer batıl inanç halini almıştır. Her şeyi temizlediğine, kötücül ruhları kovduğuna, sihir ve zehir gibi kötü niyetleri açığa çıkardığına inanılan ateşle ilgili totemler İslam öncesi Türklerde uygulanmış, muhtelif bakiyeleri günümüze kadar ulaşmıştır. Bazı erken dönem Arap kaynaklarında, Türklerin ateş üzerinden fal baktıkları, hükümdarlar adına belirli günlerde yaktıkları büyük ateşten çıkan renklere göre bolluk, kıtlık, hastalık veya savaş olacağına inandıkları yönünde bilgiler bulunur.¹⁹ Moğollarda ateşe “gal” dendiği halde ateş tanrısına Türkçe bir kelime olan “ot” adının verilmesi ateş kültürünün Türklerden Moğollara geçtiği nazariyesine yol açmıştır.²⁰ Aynı şekilde Moğolların, “ateşin efendisi” anlamında ot-çiğın kelimesini şahıs adı olarak kullanmaları²¹, ateşin efsununa dair inanışların Türklerden Moğollara sirayet ettiğini göstermesi bakımından dikkate değer görünmektedir.

Türk-Moğol halk muhayyilesinde ateşe atfedilen değer, onunla ilgili bazı eylemlerin kesinlikle yapılmaması gerektiği yönündeki batıl inanışlara sebep olmuştur. Cengiz Han yasalarından birinde açıkça şu ifadeler yer alır: “Üstünde yemek pişirilen ateşin veya yenilmekte olan bir yemeğin üzerinden geçmek yasaktır”.²² 13. asırda elçi sıfatıyla Moğol sarayına konuk olan Plano Carpini’nin²³, “Moğollar arasında hançeri ateşe sokmak ve ateşin yanında et doğramak gibi işlerin günah olduğuna” dair kayıtları bu hususu doğrulamaktadır.²⁴ İbn Kesir ve el-Ömerî gibi Müslüman müellifler de Moğol geleneklerini anlattıkları bahislerde onların “ateş ocağının ve yemek tabağının yanından direk geçmeyi” uğursuz bir iş saydıklarını belirtirler.²⁵

Türk-Moğol ulusları arasında ateşle ilgili olarak kaynaklara en çok yansıyan totem, ülkeye giren yabancıların iki ateş arasından geçirilmesi uygulamasıdır. Ateşin, yabancıların getireceği (olası) kötülükleri yok edeceği inancı, bu geleneğin özellikle dışarıdan Han sarayına gelen elçiler üzerinde uygulanmasına vesile olmuştur. 569 yılında Göktürk sarayına gönderilen bir Bizans elçisinin bu uygulamaya maruz bırakıldığını belirten 6. yüzyıl müellifi Menander Protector, bu ayinsel etkinlik hakkında çarpıcı detaylar sunar:

[...] Kendi kabilelerinden bazıları geldi, onların uğursuz şeyleri kovduklarını söylediler ve [elçi] Zemarchus ve arkadaşlarının yanına geldiler. Taşdıkları tüm yükleri alıp yere koydular. Sonra buhur ağacının dallarını ateşe verdiler, İskit dillerinde bazı barbarca sözler söylediler, çanlar ve davullarla gürültü yaptılar, Yüklerin üzerinde buhur dallarını alevlerle çıtırdarken salladılar ve çılgına dönüp deliler gibi davranarak kötü ruhları kovduklarını sandılar. Çünkü bu şekilde bazı adamların kötülüğü savuşturdıkları ve kötülüğe karşı korudukları düşünülüyordu. Sandıkları gibi

¹⁸ Radloff, *Türklük ve şamanlık*, 161.

¹⁹ Bkz. K. İnostrantsev, “Eski Türklerin İnançları Hakkında Bir Kaç Söz,” *Belleten* 14, sy 53, (1950): 46; Radloff, *Türklük ve şamanlık*, 161; Pertev Naili Boratav, *Türk mitolojisi (Oğuzların-Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin mitolojisi)*, (Ankara: Bilgesu Yayınları, 2012), 35.

²⁰ İnan, *Tarihte ve bugün şamanizm*, 66-67.

²¹ Rashiduddin Fazlullah, *Jami’u’t-tawarikh*, I, 125, 137; II, 384.

²² Alinge, *Moğol kanunları*, 157, Madde 12.

²³ Plano Carpini, *Moğolistan seyahatnâmesi: 13. yüzyılda Avrupa’dan Asya’ya yolculuk (1245-1247)*. Çeviren Ergin Ayan, (İstanbul: Kronik Kitap, 2018), 52.

²⁴ Ayrıca bkz. John Mandeville, *The travels of Sir John Mandeville*. (London: Macmillan and Co., 1900), 163.

²⁵ İbn Kesir, *Büyük İslam tarihi*, XIII, 245; el-Ömerî, *Mesaliku’l ebsar*, 62.

kötü varlıkları kovduklarında ve Zemarchus'u ateşten geçirdiklerinde bu sayede kendilerini de arındırdıklarını düşündüler".²⁶

Türklerin, Müslüman olduktan sonra bu tür batıl gelenekleri önemli ölçüde terk ettikleri görülür. Buna karşılık, uygulamanın Moğollarda dikkate değer bir hassasiyetle sürdürüldüğünü 13. asırda Moğol ülkesine giden Batılı elçilerin kayıtlarından anlamak mümkündür. Bunlardan Plano Carpini'nin anlattığına göre, kendisinin de içinde bulunduğu elçilik heyetinin Altın Orda hükümdarı Batu Han'ın (1227-1256) sarayına girmeden önce iki ateş arasından geçmesi istenmişti. Carpini ve arkadaşları gür bir sesle bunu yapmayı reddettiklerinde onlara şöyle denmişti: "Korkmadan yürüyün, biz sizin bu iki ateş arasından geçmenizi istiyoruz, çünkü eğer efendimize karşı aklınızda kötülükler varsa veya beraberinizde zehir taşıyorsanız bu ateş bütün kötülükleri yok edecektir".²⁷ Ateşin yakarak tüketme kabiliyetinin, sadece maddi unsurları değil, kötülük ve uğursuzluk gibi soyut öğeleri de yok ettiği inanişine dayanan bu Şamanist geleneğin yöntemi ve işlem sırasıyla ilgili Carpini şu ayrıntıları verir:

"İki küme ateş yakarak yanlarına iki tane mızrak dikerler ve iki mızrağını uçlarını ipe bağlarlar. Bu iplere Bağdat kumaşından yapılmış olan putları takarak bu iki ateş arasından ve ipin altından insanları hayvanları ve portatif çadırları geçirirler. Sağda ve solda iki yaşlı kadın durarak bir takım dualar okurlar ve su serperler. Bu törende bazı arabalar hasara uğrar ve arabaların üzerinden bir şey düşerse bunlar ayinleri düzenleyenlere kalır".²⁸

Bu bilgiler, aşağı yukarı aynı şekliyle 1253 yılında Moğol sarayına gönderilen bir diğer Batılı elçi Rubruck²⁹ tarafından teyit edilmiştir. "[Moğollar] saraya gönderilen her şeyi ateşlerin arasından geçirirler ve bunun için kendilerine pay alırlar" diyen Rubruck, iki ateş arasından geçme sırasında yere düşen eşyaların şamanlara kaldığını özellikle vurgulama gereği duymuştur. Bu kural, bu tür işleri yapmakla görevli olan şamanların emeğinin gayri resmi karşılığı olarak konulmuş olmalıdır. Bu sayede şamanların hayli zengin olduklarını belirten Rubruck, bir gün çok değerli kürklere sahip Hıristiyan bir kadının mallarının bu şekilde iki ateş arasından geçirildiğini, Şamanların bu etkinlik sırasında hakları olandan fazlasına el koyduklarını anlatır.³⁰

Ateşin kötülükleri yok ettiği yönündeki mutlak inanç, uğursuzluk getirdiğine inanılan bazı olaylara maruz kalmış kişilerin de iki ateş arasından geçerek arınması gerektiği düşüncesini doğurmuştur. Moğollarda en büyük uğursuzluk olarak görülen yıldırım çarpması bunların başında gelir. Yıldırım çarpması dışında doğal sebeplerle ölen veya Moğol töresince yasak, günah ya da uğursuz bir iş yapan kişinin de ateş arasından geçerek arınması gerekir.³¹ Öyle ki uğursuz bir işe maruz kalmış olan kişi hanın kendisi dahi olsa bu kural değişmez. Nitekim İlhanlı hükümdarı Olcayto'nun (1304-1316) uğursuzluk telakki edilen bir hadisenin içinde yer alması üzerine iki ateş arasından geçerek arındırıldığı söylenir. Buna göre Olcayto'nun geceyi geçirdiği binaya büyük bir fırtına sonrası yıldırım düşmüş, akrabalarından birkaçı ölmüştü.

²⁶ Menander Protector, *The history of Menander the guardsman*. Translation R. C. Blockley, (Britain: Francis Cairns, 1985), 119.

²⁷ Carpini, *Moğolistan seyahatnâmesi*, 135; Ayrıca bkz. Mandeville, *Travels*, 163; Roux, *Türklerin ve moğolların eski dini*, 185-86.

²⁸ Carpini, *Moğolistan seyahatnâmesi*, 58-59; Roux, *Türklerin ve moğolların eski dini*, 186; Boyle, "Turkish and Mongol Shamanism", 183.

²⁹ Williem, *Mengü han'ın sarayına yolculuk*, 251.

³⁰ Williem, *Mengü han'ın sarayına yolculuk*, 252; Roux, *Türklerin ve moğolların eski dini*, 186.

³¹ Carpini, *Moğolistan seyahatnâmesi*, 52, 59; Mandeville, *Travels*, 163.

Yanındaki bazı üst düzey subaylar, Moğol geleneklerine göre hanın iki ateş arasından geçerek kendini arındırması gerektiğini söyleyince şamanların öncülüğünde bir tören yapılmıştı.³²

Ateşle ilgili bu totem ve geleneklerin, bozkır halkları arasında geç dönemlere kadar muhafaza edildiği söylenebilir. 19. asrın ortalarında Orta Asya seyahatine çıkan Arminus Vambery³³, Kalmuklar arasında ateşe büyük bir saygı duyulduğunu, üzerine tükürülmesine izin verilmediğinin gözlemlemiştir. Altaylar arasında ateşin Ülgen-tanrı tarafından gönderildiğine inanıldığını belirten çağdaş yazar Abdülkadir İnan³⁴ onlar arasında mübarek sayılan bazı şeylere karşı küfürlü sözler sarf edilebilirse de ateş hakkında böyle şey söylenemeyeceğini, ayrıca ateşi su ile söndürmek, ateşe tükürmek, ateşle oynamak gibi işlerin kesinlikle yasak olduğunu belirtmiştir. Jean Paul Roux ise³⁵ Anadolu'da bazı hastaların iki ateş arasından geçirildiğini veya zayıf bünyeli çocukların ateşin etrafında dolaştırıldığını yazmak suretiyle bu geleneklerin geç zamana kadar Anadolu coğrafyasında yaşatıldığını dile getirmektedir.³⁶ Günümüzde varlığını sürdüren bir mekânı ya da eşyayı tütsüyle temizleme eylemi de bu eski inanın kalıntıları olmalıdır.

3. Gök Gürültüsü ve Yıldırımla İlgili İnanışlar

Bozkır toplumlarında en çok korkulan ve açık bir uğursuzluk alameti olarak görülen tabiat olayı gök gürlemesi ve yıldırımlardır. Türk-Moğol halk inancında gök olaylarına genellikle korku odaklı bir anlam yüklendiğinden gök gürültüsü ve yıldırım gibi hadiseler çoğu zaman haşyet sebebi olarak görülmüş, bu doğa olayları gerçekleştiği sırada bazı işlerin yapılması/yapılmaması gibi batıl itikatlar yaygın hale gelmiştir. Türkler ve Moğollar, yıldırımla doğrudan bir temasa geçmiş olmayı bir musibet olarak görür, buna maruz kalan kişi veya eşyaları açıkça lanetlenmiş sayardı. İbn Fazlan, Bulgarları anlatırken yıldırım düşen yerin ve kişinin uğursuz sayıldığı inancına vurgu yaparak şunları yazar: “Bir eve (çadıra) yıldırım düşünce ona yaklaşmayıp, içinde bulunan insan, eşya ve diğer şeylerle kendi haline bırakırlar. Bunlar zamanla mahvolurlar. Ve ‘bu ev sakinleri Allah’ın gazabına uğramış kimselerdir’ derler”.³⁷

Moğollar arasında yıldırım ve gök gürültüsü ile ilgili totemlerin daha baskın ve dirençli olduğu söylenebilir. Öyle ki Cengiz Han, 1223 yılında Çin’den sarayına elçi olarak gelen taoist bir simyacıya ilk olarak gök gürlemesinin nedenini sormuştu.³⁸ Sonraki Moğol Hanları döneminde de bu inanış özel bir hassasiyetle muhafaza edildi. Kaynakların verdiği bilgiler, Moğolların yukarıda bahsi geçen durgun suya dalmama, elbise yıkamama veya kurutmama gibi batıl inançlarının da yıldırım ve gök gürlemesi korkularından kaynaklandığına işaret etmektedir. Moğol geleneklerini iyi bilen müellif Cüveynî, onların su ve yıkama/yıkama ile ilgili yasaklarını anlatırken şöyle der: “Çünkü inanışlarına göre bunları yaptıkları takdirde

³² Bkz. J. A. Boyle, “Dynastic and Political History of the Il-Khans,” *Cambridge History of Iran V* içinde., Editör J. A. Boyle, (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 402; Boyle, “Turkish and Mongol Shamanism”, 184.

³³ Arminius Vambery, *Sketches of central asia*. (Philadelphia: H. Allen & Co., 1868), 292.

³⁴ İnan, *Tarihte ve bugün şamanizm*, 67.

³⁵ Roux, *Türklerin ve moğolların eski dini*, 186.

³⁶ Ayrıca bkz. İnan, “Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları”, 29; Boratav, *Türk mitolojisi*, 34.

³⁷ İbn Fazlan, *İbn Fazlan seyahatnâmesi*, 55.

³⁸ Ch’ang Ch’un, *Cengiz Han’ın ölümsüzlük arayışı taoist simyacı bir keşişin Türkistan seyahatnâmesi (1221-1224)*, Çeviren Gülşah Hasgüçmen, (İstanbul: Kronik Kitap, 2022), 205.

göğün gürlemesi ve yıldırım düşmesi artardı.”³⁹ Adı geçen müellif, Moğolların gök gürleyip şimşek çaktığı zaman balıklar gibi sessiz olduklarını, üzerine yıldırım düşmek suretiyle ölen bir kişiden ve ailesinden uzak durduklarını da yazmaktadır. Buna göre, fertlerinin ya da hayvanlarının üzerine yıldırım düşen bir aile, bir ay süreyle kendi pişirdikleri yemekleri yemez; tıpkı matemlerde yaptıkları gibi bir ayın sonunda ziyafetler ve eğlenceler düzenlerdi.⁴⁰

Moğol gelenekleri, töresi ve halk inanışları hakkında derin bilgiye sahip olan bir diğer müellif Reşidüddin Fazlullah benzer söylemleri tekrarlar: “Moğollar, ilkbahar ve yaz mevsiminde gündüzleri su içinde oturmaz, derede ellerini yıkamaz, altın veya gümüş kaplarla su taşımaz ve yıkanmış çamaşırları açık alana sermezler. Çünkü bunların gök gürültüsünü ve şimşegi artırdığını ve bundan çok korktuklarını iddia ederler”.⁴¹ Reşidüddin başka bir vesileyle “eğer biri ugh (keçe çoraplarını) ayaklarına götürür ve onları güneşte kurutmak isterse, aynı şey (yıldırım) olur. Bu nedenle çoraplarını kuruturken çadırlarının üstlerini örterler ve içeride kuruturlar” demektedir.⁴² Moğollarda bir tür saplantı haline gelmiş olan yıldırım fobisi, 1253 yılında Mengü Han’ın sarayına iştirak eden Rubruck’un da gözünden kaçmamıştır. Moğolların gök olaylarından haddinden fazla korktuklarını belirten Rubruck, onların yıldırımlara neden olacağı düşüncesiyle çamaşırlarını asla yıkamadıklarını yazmıştır.⁴³ Bütün bu kayıtlar, Moğollarda suda yıkama/yıkanma yasağının doğrudan yıldırım ve gök gürültüsü korkusundan kaynaklandığına dair ikna edici bir içerik sunmaktadır.

Bozkır ulusların yıldırımdan bu denli ürkmelerinin en temel sebebi, kuvvetle muhtemel bu gök olayını Tanrı’nın öfkesine yormalarından kaynaklanmaktadır. Nitekim Rubruck’un metinlerinde bu husus doğrudan dile getirilir. Rubruck, Moğollarda çamaşır yıkama ve güneşte kurutma yasağını anlatırken Moğolların bunu yapan kişiyi dövüp çamaşırlarına el koyduklarını belirttikten sonra şöyle der: “Bu işin, Tanrı’yı kızdırdığına, dolayısıyla yıldırımlara sebep olacağına inanırlar”⁴⁴ Bunun yanında diğer kaynaklarda yer alan ayrıntılar, yıldırımın bazı doğaüstü varlıklar eliyle gerçekleştirildiğine dair inanışların mevcudiyetine işaret eder. Mesela Reşidüddin Fazlullah, Moğollar arasında fırtınalı yıldırımların ejderhaya benzeyen bir hayvan tarafından gerçekleştirildiğine dair bir inanıştan bahseder ve şöyle der: “Bu yaratık gökten yere iner, kuyruğunu yere vurur, kendi etrafında kıvrılır ve ağzından ateş döker”.⁴⁵ Bazı Türk toplulukları arasında benzer inançların yer ettiği görülür. Altaylılar, yıldırım hadisesini Ülgen’in kudret ve iradesi dâhilinde telakki ederken bazı Şamanistler ayrıca bir yıldırım tanrısı olduğuna inanmışlardır. Bu inanişe göre güya bu tanrı yerdeki kötü ruhları takip eder, onların saklandıkları ağaçlara yıldırım düşürürdü.⁴⁶

Yıldırımla ilgili bu tür güçlü inanışlar, bu gök olayı gerçekleştiği sırada Türklerde yapılması adet haline gelmiş birtakım ritüelleri de doğurmuştur. Bunlar arasında en yaygın olanı, gök gürlemesi ve yıldırım çakması esnasında çadır etrafında süt, ayran ve kırmızı dolu kapları

³⁹ Cüveynî, *Tarih-i cihan güşa*, 201; Mirhand, *Ravzatu’s-safâ’ya göre moğollar (1155-1259)*. Çeviren Mustafa Köksal, (İstanbul: Albaraka Yayınları, 2025), 172.

⁴⁰ Cüveynî, *Tarih-i cihan güşa*, 201.

⁴¹ Rashiduddin Fazlullah, *Jami’u’t-tawarikh*, II, 334-335.

⁴² Rashiduddin Fazlullah, *Jami’u’t-tawarikh*, I, 82.

⁴³ Williem, *Mengü han’ın sarayına yolculuk*, 103; Ayrıca bkz. D’ohsson, *Moğol tarihi*, 152.

⁴⁴ Williem, *Mengü han’ın sarayına yolculuk*, 103. Bu düşüncenin Anadolu sahasındaki yansımaları hakkında bkz. Boratav, *Türk mitolojisi*, 72, 94.

⁴⁵ Krş. Rashiduddin Fazlullah, *Jami’u’t-tawarikh*, I, 82.

⁴⁶ İbn Fazlan, *İbn Fazlan seyahatnâmesi*, 139 (mütercimnin notu); İnan, *Tarihte ve bugün şamanizm*, 29-30; İbrahim Dilek, *Resimli Türk mitolojisi sözlüğü (Altay/Yakut)*. (Ankara: Türk Dünyası Vakfı, 2014), 12.

dolaştırıp saç töreni yapmaktır.⁴⁷ Moğollarda bunun tam tersi bir inanın olduğu görülüyor. Nitekim Reşidüddin⁴⁸, Moğolların yere şarap, kımız veya yoğurt dökmekten sakındıklarını, bunun yapılması halinde hayvanları özellikle de atları yıldırım çarpacağına inandıklarını belirtmiştir. İnanişâ göre şarap dökülürse, etkisi daha büyük olur ve yıldırım kesinlikle hayvanlarına ve çadırlarına çarpar. Moğollar arasında üzerine yıldırım düşen bir kişiyle ilgili en çok uygulanan arındırma işlemi ise yukarıda bahsedilen iki ateş arasından geçirme uygulaması olmuştur. Plano Carpini⁴⁹ bu hususta şu kayıtları düşer: “Eğer bir kimse yıldırım çarpması neticesinde ölmüş olursa onun çadırında oturan bütün kişiler iki ateş arasından geçmek zorundadırlar. Çadırı, yatağı, arabası, keçeden örtüleri ve ölenin diğer eşyaları artık kirlenmiş olduğundan dolayı artık onları herhangi bir kimse ne alabilir ne de dokunmaya cesaret edebilir”.⁵⁰

Gök gürlmesi ve yıldırım hadiselerini, yukarıdakilerin aksine uğurlu sayan Türk ve Moğol topluluklarının olduğunu da belirtmek gerekir. Mesela, Çin kaynaklarında Uygurların yıldırım düşmesinden mutlu oldukları, gök gürledikçe bağırıp çağırdıkları hatta göğe doğru ok attıkları belirtilir. Buna göre Uygurlar, bir yıl sonra güz mevsiminde yıldırım düşen yerde toplanır, bir koyun kesip oraya gömerlerdi. Aynı şekilde, bir Moğol kabilesi olan Uryakıtların yıldırımdan korkmadıkları, şimşek çakıp gök gürllediği zaman bağırıp çağırdıkları söylenir. Ancak onlar da üzerine yıldırım düşen bir hayvanın etini asla yemezler, ondan uzak durulardı. Buna karşılık yıldırım düşen bir nesneyi kötülükleri defeden tılsımlı bir madde olarak gören bozkır toplulukları da olmuştur. Mesela Altaylılar arasında yıldırım düşen ağaçtan alınıp saklanan bir parça dalın kişiyi kötülüklerden koruyacağına, o yere kötü ruhların giremeyeceğine dair bir inanış mevcuttur.⁵¹ Aynı şekilde Türk-Moğol Şamanizm’inde yıldırımın, Şaman olacak kişinin seçiminde pozitif bir rol oynadığı, yıldırım çarpmasıyla şaman olunduğu, hatta yıldırım görselinin şaman giysisi üzerine resmedildiği söylenir. Yakutlarda Şaman davulu kasnağının, “üzerine yıldırım düşmüş” bir ağaçtan yapılması gerektiğine dair düşünce de kuşkusuz aynı uğur telakkisinin tezahürüdür.⁵²

4. Ağaçla İlgili İnanışlar

Türk-Moğol halk inanışlarında kutsiyet atfedilen doğa unsurlarından biri de ağaçlardır. Bozkır kozmogonisinde ağaç, yeraltı, yeryüzü ve gökyüzünü birbirine bağlayan bir direk olarak tahayyül edilmiştir.⁵³ Çağdaş yazar Mircea Eliade’nin, “evren ağacı” tabiriyle ifade ettiği bu durum, Şamanist öğretilerde ağacın göğe yükselen bir tür merdiven olarak tasavvur edilmesi düşüncesine dayanır. Şaman, simgesel bir ritüel olarak bu evren ağacına tırmanmakta böylece evrenin doruğuna ulaşmaktadır.⁵⁴ Türkler arasında ağaç, aynı zamanda

⁴⁷ İnan, *Tarihte ve bugün şamanizm*, 30; Radloff, *Türklük ve şamanlık*, 159.

⁴⁸ Rashiduddin Fazlullah, *Jami’u’t-tawarikh*, I, 82.

⁴⁹ Carpini, *Moğolistan seyahatnâmesi*, 59.

⁵⁰ Ayrıca bkz. D’ohsson, *Moğol tarihi*, 179; Roux, *Türklerin ve moğolların eski dini*, 186.

⁵¹ Bkz. Rashiduddin Fazlullah, *Jami’u’t-tawarikh*, I, 82; İbn Fazlan, *İbn Fazlan seyahatnâmesi*, 55, not 95; Ayrıca bkz. İnan, *Tarihte ve bugün şamanizm*, 30; Bahaeddin Ögel, *Türk mitolojisi*. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993), I, 63, not 7; Radloff, *Türklük ve şamanlık*, 159, 224.

⁵² Mircea Eliade, *Şamanizm*. Çeviren İsmet Birkan, (İstanbul: İmge Kitabevi, 1999), 38, 128, 201.

⁵³ Mircea Eliade, *İmgeler ve simgeler*. Çeviren Mehmet Ali Kılıçbay, (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2022), 26; Hikmet Tanyu, “Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar,” *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı*, (1975): 132; Şeyda Büyükcan Sayılır, “Türklerin Ağaç İle Mitolojik ve Tarihi Bağları Üzerine Bir Değerlendirme,” *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 3, sy 6, (2021): 189, <https://doi.org/10.53718/gttad.940879>.

⁵⁴ Eliade, *Şamanizm*, 150, 302, 441.

bir türeyiş unsuru olarak görülmüştür. Nitekim İlhanlı müelliflerinden Cüveynî'nin eserinde yer alan bir anlatı⁵⁵, bazı eski Türk kabileleri arasında ağaçtan türeyişe dair bir inanışın varlığına işaret etmektedir. Adı geçen müellif, Ordu Balık civarında Uygurlar dönemine ait (kendisinin de bizzat gördüğünü söylediği) bir kitabede ağaçtan doğduğuna inanılan beş çocuğun (Sankur Tegin, Or Tegin, Kotur Tegin, Tukul Tegin ve Buku Tegin) menkıbevi hikâyesinin anlatıldığını belirtir.⁵⁶ Burada Buku adıyla bahsedilen kişi, Uygurların ünlü kağanı Böğü (759-779) olmalıdır ki Reşidüddin Fazlullah da bir vesileyle⁵⁷, bu kağandan bahsettiğinde halk arasında onun ağaçtan doğduğuna dair bir inanışın bulunduğu dikkat çekmiştir. Yine bazı Uygur mitlerinde ağaç kovuğunun ana rahmine benzetilmesi ağacın kutlu bir türeyiş unsuru olarak görüldüğüne işaret etmesi bağlamında anlamlıdır.⁵⁸ Aynı şekilde, *Oğuz Kağan Destanı*'nda Oğuz'un, ağaç kovuğuna düşen ışık huzmesinden çıkıp gelen bir kızla evlenmesi ve Üçok soyunun bu şekilde türediğine dair anlatılar Türklerdeki kutsal ağaç motifinin yansımalarıdır.⁵⁹

Türk toplumları arasında özellikle kayın ağacına yüklenen ayrıcalıklı değer, bu ağacın özel ve kutsi anlamına işaret eder. Şaman ayinlerinde okunan dualarda "altın yapraklı mukaddes kayın ağacı"⁶⁰ şeklinde adı geçen bu ağaç, Türk folklorik belleğinde genellikle uğur ve bereket nişanesi olarak görülmüştür. Evren Ağacı'nı simgeleyen kozmik bir unsur olarak kayın, Şaman'ın göğe yükselişi sırasında geçmek zorunda olduğu çeşitli gök katmanlarını temsil eder.⁶¹ Altay Türkleri arasındaki yaygın inanışa göre, insanlar türediği zaman Umay Ana ile birlikte iki kayın ağacı da yeryüzüne inmişti.⁶² Muhtelif Türk kabilelerinin bazı özel ayinlerde kurban edilen hayvanların kemiklerini bir kaba konup kayın ağacına astıkları bilinmektedir.⁶³ Kayın ağacı, bu kutsi kıymetine binaen Şamanizm'in ayinsel etkinliklerinde ortamı süsleyen dekorun en önemli malzemesi olmuş; Şaman'ın tokmağı, davulu ve onu süsleyen unsurlar çoğu zaman bu ağaçtan imal edilmiştir. Şamanların hastaları tedavi ederken yanlarında kayın ağacı parçaları bulundurmaları, onun sadece törensel etkinliklerde değil iyileştirme ve arındırma amaçlı girişimlerde de kullanıldığını göstermektedir.⁶⁴

Ağaç kültürünün İslam sonrası Türk toplumları arasında belli renklere girerek devam ettiğine dair ikna edici verilere sahibiz. Orta Asya ve Anadolu sahasında yazılmış evliya menkıbelerinde sıkça tekrarlanan "mukaddes ağaç" söylemleri ağaç kültürünün İslam sonrası izlerinden başka bir şey değildir.⁶⁵ Aynı şekilde *Dede Korkut Destanı*'nda geçen dua/beddua

⁵⁵ Cüveynî, *Tarih-i cihan güşa*, 101-102.

⁵⁶ Ayrıca bkz. Köprülü, "İslam Sufi Tarikatlerine Türk-Moğol Şamanlığının Tesiri", 145, not 17; Ögel, *Türk mitolojisi*, I, 74.

⁵⁷ Rashiduddin Fazlullah, *Jami' u't-tawarikh*, I, 69.

⁵⁸ Sayılır, "Türklerin Ağaç İle Mitolojik ve Tarihi Bağları", 189.

⁵⁹ Zeki Velidi Togan, *Oğuz destanı: Reşideddin Oğuznâmesi tercüme ve tahlili*, (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1982), 125.

⁶⁰ İnan, *Tarihte ve bugün şamanizm*, 68-69.

⁶¹ Eliade, *Şamanizm*, 10, 63, 149-150, 440-441; Dilek, *Türk mitolojisi sözlüğü*, 101. Türk ülkesinde çok sayıda kayın ağacı olduğunu belirten İbn Fazlan, Türklerin günlük ve ayinsel etkinliklerinde bu ağacı çokça kullandıklarını gözlemlemiştir. İbn Fazlan, *İbn Fazlan seyahatnâmesi*, 40, 61, 103.

⁶² İbn Fazlan, *İbn Fazlan seyahatnâmesi*, 40, not 67; Ögel, *Türk mitolojisi*, I, 94; Radloff, *Türklük ve şamanlık*, 231-232; Sayılır, "Türklerin Ağaç İle Mitolojik ve Tarihi Bağları", 191.

⁶³ İnan, *Tarihte ve bugün şamanizm*, 101; Eliade, *Şamanizm*, 265.

⁶⁴ İnan, *Tarihte ve bugün şamanizm*, 64, 95; Eliade, *Şamanizm*, 63; Tanyu, "Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar", 135. Türk-Moğol Şaman seanslarında kayın ağacının ana malzeme olarak kullanılması hakkında bkz. Radloff, *Türklük ve şamanlık*, 39-44, 117-118, 129-130; Dilek, *Türk mitolojisi sözlüğü*, 20-21, 24-25, 33, 83, 101, 113 vd.

⁶⁵ Köprülü, "İslam Sufi Tarikatlerine Türk-Moğol Şamanlığının Tesiri", 145; Boratav, *Türk mitolojisi*, 30.

türü ifadelerde ve şiirsel söylemlerde⁶⁶ ağaç motifinin sıkça kullanılması, Türkler arasında ağaç kültürünün İslam sonrası dönemde değişik formlar altında yaşadığına işaret etmektedir.⁶⁷ Bugün dahi Anadolu'nun muhtelif yörelerinde büyük (ulu) bir ağaç kesmenin kişinin ecelinin habercisi olduğuna dair bir inanışın varlığı⁶⁸, dahası bazı yörelerde hastalıkları iyileştirdiğine inanılan "kutlu ağaç"ların ziyaret edilmesi⁶⁹ eski Türkler arasında ağaca atfedilen mukaddes değerın günümüzdeki uzantıları olmalıdır.

Türklerde ağaç kültü ile bağlantılı en yaygın batıl inanış, bir ucu günümüze uzanan ağaca bez, paçavra vb. şeyler bağlayıp bir şeyler talep etme veya bir şeyden korunmayı umma şeklindeki ritüeldir (Bk. Görsel 1). Şamanist inanışta ağaçlara bağlanan paçavralara Türkler arasında "yal(a)ma" dendiğini yazan Abdülkadir İnan⁷⁰, bu geleneğin sonraki dönemlerde Karakoyunlu Türkmenleri aracılığıyla Aleviliğe uyarlandığını belirtir: "İlkbahar gelince Karakoyunlu kadınları, bu ağaçlara çiçekler bağlarlar. Kurban edilen hayvanların kemiklerini bu [mukaddes] ormana gömerler".⁷¹ Ağacı, açıkça bir temenni aracı olarak görüp onlara bez bağlama alışkanlığının sonraki asırlarda farklı formlar altında devam ettiği görülür. Rus Türkolog W. Radloff⁷², Güney Sibirya'da ikamet eden Karagas Türklerinin su ruhuna (sug ezi) ithafen kayın ağacına renkli bezler bağlama geleneklerinden bahsetmektedir.

Türkler arasında doğum gibi kutlu hadiseler vesilesiyle de ağaçlara belli ritüeller gerçekleştirilmenin uğurlu sayıldığı anlaşılmaktadır. Abdülkadir İnan'ın tespitlerine göre⁷³, ilk doğuma büyük önem atfeden Yakutlarda (Saha Türkleri) doğum zamanı yaklaştığı vakit erkeğin ormana giderek bir kayın ağacı kesmesi, bu ağaçtan üç kazık hazırlaması, çocuğun doğduğu gün kesilen kurbanın kemiklerinin kaba doldurulup ormandaki bir ağaca asılması gelenektir. Ağaçla ilgili bu çeşitli iptidai alışkanlıklar, İslamiyet'in kabulünden sonra bazı İslami unsurlarla harmanlanarak günümüze kadar sürdürülmüştür.⁷⁴ Mitolojik bir figür olarak ağaç, aynı zamanda asil kökenin, kutlu kuruluşun ve kalıcı egemenliğin uğurlu işareti olarak görülmüştür. Türk devletlerinde hanedana adı veren kurucu kahramanın, rüyasında göbeğinden çıkan ulu bir ağacın tüm cihanı gölgelediğini görmesi, Türklerdeki "hayat ağacı" düşüncesinin tezahürleri olmalıdır.⁷⁵

⁶⁶ Destanda en çok kullanılan dua/iyi dilek cümlesi "gölgelice kaba ağacın kesilmesin" ifadesidir. Birkaç örnek için bkz. Orhan Şaik Gökyay, *Dede korkut hikâyeleri*. (İstanbul: MEB Yayınevi, 1976), 46, 76, 93, 116, 132, 171, 204.

⁶⁷ Gökyay, *Dede korkut hikâyeleri*, 36-37; İnan, "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları", 23.

⁶⁸ Tanyu, "Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar", 137.

⁶⁹ İnan, *Hurafeler ve menşeleri*, 17; Boratav, *Türk mitolojisi*, 31.

⁷⁰ İnan, *Tarihte ve bugün şamanizm*, 98, 101; İnan, *Hurafeler ve menşeleri*, 39-40.

⁷¹ İnan, *Tarihte ve bugün şamanizm*, 62; İnan, *Hurafeler ve menşeleri*, 18-19; Eliade, *Şamanizm*, 264; Tanyu, "Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar", 137; İsmail Lütfi Çakan, *Hurafeler ve batıl inanışlar*. (İstanbul: Marifet, 1981), 69-70. Bu tür alışkanlıkların Batı Türkistan Türkleri arasında halen yaşatıldığını dile getiren Abdülkadir İnan, kendisinin de bizzat iştirak ettiği Semerkant yakınlarında Çoban Ata tepesinde gerçekleştirilen bir dini törende ağaçlara çok sayıda paçavra bağlandığını gözlemlemiştir. Bu batıl inanışın Anadolu Türkleri arasında yakın zamana kadar yaşadığını gözlemleyen yazar şöyle diyor: "Ankara'dan 90 kilometre mesafede Kızılcahamam çevresinde bir maden suyu pınarı vardır. Bu pınar yanındaki çalılar paçavradan görülmüyor. Burada veli mezarı da yoktur. Bu paçavralar doğrudan doğruya pınar izisi'ne, yani su ruhu'na bağışlanmış nezirlerdir. Müslüman Türk, bu paçavrayı dinî bir huşuyla bağlarken Şamanizm âdetini yaptığının farkında değildir." İnan, "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları", 22-23, 26.

⁷² Radloff, *Türklük ve şamanlık*, 163. Belirli günlerde kayın ağacına bez bağlama geleneği, Yakutlar arasında da yaygın olup bağlanan beze "delbirge" adı verilmektedir. Bkz. Dilek, *Türk mitolojisi sözlüğü*, 62, 67.

⁷³ İnan, *Tarihte ve bugün şamanizm*, 168.

⁷⁴ Tanyu, "Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar", 139-140.

⁷⁵ Âşık Paşazâde, *Osmanoğulları'nın tarihi*, Hazırlayan K. Yavuz-M. A. Y. Saraç, (İstanbul: K Kitaplığı, 2003), 57-58; Boratav, *Türk mitolojisi*, 31. Göbeğinden ağaç çıkma anlatısının, farklı Türk devletlerinde aldığı muhtelif şekiller

Ağaç ve onunla ilintili olarak orman kültürünün, Moğollar arasında da yaygın olduğuna işaret eden örneklerle sahibiz. 13. yüzyılda kaleme alınan *Moğolların Gizli Tarihi* adlı anonim eserde Cengiz Han'ın her zor durumda ormana sığındığı, her önemli kararı gölgeli bir ağaç altında aldığına dair anlatılar mevcuttur.⁷⁶ Reşidüddin'in muhtelif olaylarla ilgili düştüğü kayıtlar da Moğol kabileleri arasında ağaç/orman kültürünün diri ve dirençli olduğuna işaret etmektedir. Adı geçen müellif, Cengiz Han'ın defin hikâyesini aktarırken onun ölmeden bir süre önce Burhan Haldun adlı dağlık bölgede avlandığı sırada bir ağaç görüp çok beğendiğini, altında bir müddet dinlendikten sonra yanındakilere öldükten sonra kendisini bu ağacın altına gömmelerini söylediğini yazmıştır.⁷⁷ Yine Reşidüddin'in aktardığı başka bir anekdota göre⁷⁸ Kubilay Han, Çin'de müstahkem bir şehri kuşattığı sırada geçilmesi zor, deniz kadar büyük olan bir nehri (Gang Nehri) kayın ağacından yaptığı bir tılsımla geçebilmiştir. Reşidüddin, Uryankat (Uryakit) adlı Moğol soylu bir kabileden bahsederken de onların sürekli ormanda yaşadıklarını, burada huş (kayın) ağacı ve diğer ağaçlardan yaptıkları barınaklarda kaldıklarını, huş ağacından elde ettikleri süte benzer tatlı bir sıvıyı su gibi içtiklerine dair bilgiler vermiştir.⁷⁹ Anadolu sahasında bugün dahi ağaçla ilgili birtakım mitsel motiflerle süslenmiş anlatıların varlığı, eski Türklerdeki "kozmetik ağaç/hayat ağacı" inanınun belli ölçüde devam ettiğini göstermektedir.⁸⁰

5. Hayvanlarla İlgili İnanışlar

"Hayvan ana" olgusu, Şamanist inanınun temel öğelerinden bir diğeridir. Orta Asya Türk coğrafyasında bazı hayvanların yer, zaman ve duruma göre iyilik ya da kötülük getirdiklerine inanılmış, Şaman ayinlerinde hayvan kemikleri, deri ve şekilleri büyüsel bir argüman olarak sıklıkla kullanılmıştır.⁸¹ Keza, Türk ve Moğolların kullandıkları 12 hayvanlı takvimde her yıla bir hayvan ismi verilmesi⁸² bu hayvan kültürünün tezahürleri olmalıdır. Türk ve Moğolların, hayvanlarla ilgili fetiş haline gelmiş geleneklerine bakıldığında diğer inanışlarda olduğu gibi belirgin kesişmeler fark edilir. Öncelikle iki ulusta da her boyun bir hayvan (özellikle bir kuş) ile ilişkilendirildiği görülmektedir. Nitekim Oğuznâme'de⁸³ İrkıl Hoca'nın her Oğuz boyunun bir kuş ile ilişkilendirdiği belirtilir. Moğollarda "ongon" Türklerde "töz" adını alan bu kavram, Şaman kültürünün temelini teşkil etmektedir.⁸⁴ Bunun dışında gerek Türklerde gerekse Moğollarda kurda (böri) yüklenen özel anlam malumdur.⁸⁵ Soyla ilişkilendirilen ve ata kabul edilen bu hayvan, bozkır halklar nezdinde saygın bir mevki edinmiştir.

Bazı hayvanlarla ilgili özel durumların uğur veya uğursuzluk getireceği düşüncesi Türk-Moğol toplumlarında uzun süre yer etmiştir. At ve koyun, bozkır kültürünün en değerli iki hayvanı olduğundan bu hayvanlarla ilgili dogmatik inanışların daha köklü bir yer işgal ettiği söylenebilir. Gerek Türklerde gerek Moğollarda en yaygın tabulardan birisi hayvanın

hakkında bkz. Ahmet Kütük, "Metinler Arası İlişki Bağlamında Orta Çağ Tarih Yazımında İktibas Yöntemi ve Bilgi Deformasyonu," *Mukaddime* 12, sy 1, (2021): 51-56, <https://doi.org/10.19059/mukaddime.781096>.

⁷⁶ Anonim, *Moğolların gizli tarihi*, Çeviren Ahmet Temir, (Ankara: TTK Yayınları, 1986), 30, 40, 50, 53, 138 vd.

⁷⁷ Rashiduddin Fazlullah, *Jami' u't-tawarikh*, I, 83; II, 264.

⁷⁸ Rashiduddin Fazlullah, *Jami' u't-tawarikh*, II, 425.

⁷⁹ Reşidüddin Fazlullah, *Jami' u't-tawarikh*, I, 59.

⁸⁰ Bir örnek için bkz. Boratav, *Türk mitolojisi*, 30.

⁸¹ Ögel, *Türk mitolojisi*, I, 35.

⁸² Kaşgarlı Mahmud, *Divân-ı Lügâti't Türk*. Çeviren Besim Atalay, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1985), I, 345.

⁸³ Togan, *Oğuz destanı*, 50-52.

⁸⁴ İnan, *Tarihte ve bugün şamanizm*, 44-45, 47; İbrahim Kafesoğlu, *Eski Türk dini*. (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980), 12-13.

⁸⁵ Türkler arasında kurdun bir totem olup olmadığı hususunda bkz. Kafesoğlu, *Eski Türk dini*, 14-16.

boğazlanmadan öldürülmesi yasasıdır. Oğuzların hayvanları tepesine vurmak suretiyle öldürdükleri biliniyor.⁸⁶ Moğollar döneminde doğrudan bir yasa haline getirilen bu husus, Cengiz Han Yasası'nda şöyle ifade edilir: "Bir hayvanı boğazlayarak öldüren o hayvan gibi boğazlanır. Hayvan boğazlanmamalı, aksine karnı yarılmalı ve ölünceye kadar kalbi elle sıkılmalıdır".⁸⁷ Ata Melik Cüveynî, Ögedey Han zamanında bu yasakla ilgili yaşanmış bir olayı hikâyeleştirir. Buna göre bir Kıpçak, Müslüman birinin evinde bir koyunu boğazlayarak öldürdüğünü görmüş ve aceleyle gelip bu durumu Ögedey'e ihbar etmiştir. Durumu tahkik ettiren Ögedey, Moğol törelerine aykırı olan bu fiilin işlendiğini teyit ettirmişse de aile ve hane mahremiyetini ihlal ederek Müslüman şahsın evine izinsiz girdiği için Kıpçak'ın öldürülmesini emretmiştir.⁸⁸

Şaman ayinlerinde kurban edilen koyunların da aynı adetle boğazlanmadan öldürüldüğü, karınlarının yarılarak yüreklerinin çıkarıldığı, deri ve kemiklerinin ateşte yakıldığı görülmektedir.⁸⁹ Şamanlar arasında hayvanlarla ilgili uygulanan tortulaşmış geleneklerden biri de ıduk (ıdhuk) hayvan ritüelidir. *Divân-ı Lüğâti't Türk*'te İdhuk sözcüğü (الذق) "kutlu ve mübarek sayılan nesne" şeklinde tanımlanır ve Türkler arasında adak olarak doğaya bırakılan hayvanlara da bu ismin verildiği belirtilir. "Bu hayvana yük vurulmaz, sütü sağılmaz, yünü kırılmaz, sahibinin yaptığı bir adak için saklanır".⁹⁰

Özellikle Moğollar arasında at ile ilgili bazı tabuların yer ettiği görülmektedir. Ermeni müverrihlerden Hayton'un kayıtlarına göre⁹¹ Moğollar, bir at otlarken ağzından geminin alınmasını ölümcül bir günah saymakta, Tanrı'nın böyle bir işi yapanı ölümlerle cezalandıracağına inanmaktaydılar. Benzer gözlemleri edinen Sir John Mandeville⁹², "bir atı, bir kırbacın sapıyla veya bir dizginle vurmanın Tatarlar [Moğollar] arasında büyük günahlardan sayıldığını" söyleyerek bunu yapanlara ağır cezalar verildiğini yazar. Türkler arasında da atın uğurlu ve mitolojik güçlere sahip özel bir hayvan olduğu düşüncesi, başta Köroğlu Destanı olmak üzere muhtelif yarı efsanevi anlatılarda kendini hissettirir. Önemli konularda at başı üzerine yemin için Yakutlarda insanın, yarı at yarı insan şeklindeki bir yaratıktan türediğine dair bir inanış yer etmiştir. Ayrıca Yakutlar, at başının koruyucu olduğuna inandıkları için onu ağaca asarlardı.⁹³ At ve koyun dışında diğer bazı hayvanların veya bu hayvanlarla ilgili özel durumların uğur getirdiğine dair inanışlar kaynaklara yansımıştır. 10. asırda Bulgarların köpeklerle ilgili sıra dışı bir uğur telakkisini gözlemleyen

⁸⁶ İbn Fazlan, *İbn Fazlan seyahatnâmesi*, 125 (mütercimnin notu).

⁸⁷ Bkz. Cüveynî, *Tarih-i cihan güşâ*, 202; el-Ömerî, *Mesaliku'l ebsar*, 62; İbn Kesir, *Büyük İslam tarihi*, XIII, 244; D'ohsson, *Moğol tarihi*, 153, 179; Alinge, *Moğol kanunları*, 157, Madde: 8; İnan, *Tarihte ve bugün şamanizm*, 54.

⁸⁸ Cüveynî, *Tarih-i cihan güşâ*, 202. Mirhand, *Ravzatu's-safâ'ya göre moğollar*, 173. Cüveynî, Müslümanların bu yasağın kalkması için Çağatay Han nezdinde girişimlerde bulduklarını, ancak Çağatay'ın sert bir tutumla bu talebi reddettiğini yazmaktadır. Bkz. Cüveynî, *Tarih-i cihan güşâ*, 248.

⁸⁹ İnan, *Tarihte ve bugün şamanizm*, 54.

⁹⁰ Kaşgarlı Mahmud, *Divân-ı Lüğâti't Türk*, I, 65; Ayrıca bkz. İnan, *Tarihte ve bugün şamanizm*, 98. Çağdaş Şamanistlerde ıduk hayvanı geleneğinin devam ettiğini belirten Abdülkadir İnan, bu hayvanların belirli ayin ve törenlerle ruhlardan birine binek hayvanı olarak salıverildiğini, dokunulmaz ve mübarek sayıldıklarını, kadınların ıduk hayvanlara dokunmasının kesinlikle yasak olduğunu belirtmektedir. İnan, *Tarihte ve bugün şamanizm*, 99.

⁹¹ Korykoslu Hayton, *Doğu ülkeleri tarihinin altın çağı*. Çeviren Altay Tayfun Özcan, (İstanbul: Selenge Yayınları, 2015), 192-193.

⁹² Mandeville, *Travels*, 163.

⁹³ Bkz. Boratav, *Türk mitolojisi*, 74-75; Dilek, *Türk mitolojisi sözlüğü*, 28.

İbn Fazlan şöyle der: “Onlar [Bulgarlar], köpeklerin havlamasını çok uğurlu sayarlar. Böyle bir şey duyunca sevinirler. O senenin bolluk, bereket ve sulh senesi olacağını söylerler”.⁹⁴

6. Sayılarla İlgili İnanışlar

Her toplumda olduğu gibi Türk-Moğol halkları arasında da bazı sayıların tılsımlı olduğuna dair totemler yer etmiştir. Türkler ve Moğollar arasında dokuz (tokuz) rakamı, bu bağlamda ön plana çıkmış, dini ayinlerde, resmî kabullerde ve cülus merasimlerinde bir işi dokuz kez yapmak uğur ve ikbal vesilesi olarak görülmüştür. Her iki toplumda dokuz sayısına atfedilen bu uğur telakkisinin kökleri önemli ölçüde Şamanizme dayanmaktadır. Şamanist öğretide yeraltının dokuz kattan oluştuğu, Tanrı Ülgen’in dokuz kızı, kötü ruh Erlik’in de dokuz oğlu dokuz kızı olduğu, bunların yerin altı ve üstündeki kötü ruhları idare ettiği yönünde inanışlar vardır. Aynı şekilde boyların ve ulusların yaratılışına dair efsanelerde dokuz sayısı belirgin bir yer etmiştir. “Dokuz dallı ağacın kökünden türeyen dokuz kişi ve bunlardan meydana gelen dokuz ulus” gibi ifadeler bu duruma işaret eder.⁹⁵

Türk-Moğol hükümdarları nazarında dokuz sayısı ile ilgili ritüeller, her şeyden evvel meşru egemenliğin bir göstergesidir. Göktürk hakanlarının taht merasimlerinde huzura kabul edilenlerin dokuz defa eğilmeleri bir gelenektir.⁹⁶ Türk-Moğol hükümdarları bir sefere çıkmadan evvel bu sayıyla bağlantılı ayinsel etkinlikler yapmayı talih ve başarının bir anahtarı olarak görüyorlardı. *Moğolların Gizli Tarihi* adlı eserde Cengiz Han’ın, düşmanların karşısına çıkmadan evvel kemerini boyuna asıp dokuz kez diz çöktüğü belirtilir.⁹⁷ Tuğ ve bayrak gibi egemenlik unsurları da dokuz sayısına göre tasarlanıyordu. Türklerde bir hükümdarın “dokuz tuğlu” olmasının hâkimiyetine işaret ettiğini belirten Kaşgarlı Mahmud, “rütbesi ve toprakları ne kadar fazla olursa olsun tuğları dokuzdan fazla olamaz” şeklinde bir açıklama yapar. Ona göre bunun sebebi, dokuz sayısının doğrudan uğur sayılmasıdır.⁹⁸ Dokuz tuğlu bayrak hassasiyeti Moğollarda da sürdürülmüştür.⁹⁹

Resmî kabullerde hükümdara sunulan hediyelerin dokuzar adet olması, ayrıca huzurda gerçekleştirilen itaat ve sadakat ritüellerinin özellikle dokuz kez yapılması yine bu sayının gizemli gücüne olan inançtan kaynaklanmaktadır. *Oğuznâme*’de Oğuz Kağan’a tabi olmayı kabul eden beylerin, itaatin göstergesi olarak ona dokuz kır at gönderdikleri belirtilir. *Moğolların Gizli Tarihi*’nde Cengiz Han’ı karşılayan Tangut hükümdarının, ona sunduğu zengin hediyeleri dokuzar dokuzar tasnif ettiği kaydedilir.¹⁰⁰ Aynı şekilde kabul merasimlerinde hükümdar huzuruna dokuzarlı gruplar haline girme, bir teslimiyet göstergesi olarak dokuz kez yere diz vurma gibi dönemin kaynaklarında sıkça bahsedilen alışkanlıklar hep aynı “kutsal sayı” tasavvurunun yansımalarıdır.¹⁰¹ Ermeni müellif Hayton’un Moğollar arasında dokuz sayısının hayatın her alanındaki iş ve işlemlerde kullanıldığına işaret eden aşağıdaki kayıtları, aynı zamanda bu sayının niçin kutsal görüldüğüne dair bazı açıklamalar içermektedir:

⁹⁴ İbn Fazlan, *İbn Fazlan seyahatnâmesi*, 52.

⁹⁵ Bkz. İnan, *Tarihte ve bugün şamanizm*, 15-16, 32-33, 40-41; Radloff, *Türklük ve şamanlık*, 19, 26.

⁹⁶ Hüseyin Namık Orkun, *Eski Türk yazıtları*. (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994), 484.

⁹⁷ Anonim, *Moğolların gizli tarihi*, 41.

⁹⁸ Kaşgarlı Mahmud, *Divân-ı Lügâti’t Türk*, III, 127.

⁹⁹ Bkz. D’ohsson, *Moğol tarihi*, 55; Alinge, *Moğol kanunları*, 15.

¹⁰⁰ Togan, *Oğuz destanı*, 28-29; Anonim, *Moğolların gizli tarihi*, 189.

¹⁰¹ Cüveynî, *Tarih-i cihan gûşa*, 476; Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-farac tarihi*. Çeviren Ö. Rıza Doğrul, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999), II, 526, 546; D’ohsson, *Moğol tarihi*, 213 not 21.

“(…) Tatarlar, Belgian dağında beyaz savaşçının emrine göre ölümsüz Tanrı'nın adını andıklarında dokuz kez diz çökmeleri ve dağdan dokuz adımlık geniş bir yol açılması anısına dokuz rakamını kutsal saymışlardır. Herhangi bir kimse bir hatasını affettirmek veya memnuniyetini kazanmak için imparatora bir şey sunmak istediğinde hediyesinden dokuz tane takdim eder. Yani mesela dokuz at veya dokuz yırtıcı kuş sunar. Eğer fakir bir kimse efendisine hediye vermek isterse dokuz tane ok veya dokuz tane deriden ayakkabı bağı hazırlar ve bunlar memnuniyetle kabul edilir. Bu hediyeleri kutsal sayarlar. Bu alışkanlık Tatarlar arasında bugüne kadar takip edilmiştir”.¹⁰²

Dokuz rakamının uğur, bereket ve belki asalet göstergesi olarak Türkler ve Moğollar arasında boy ve şahıs adı olarak kullanıldığı da görülür. Dokuz Oğuz, Dokuz Tatar, Dokuz Uygur gibi kabile adları dönemin kaynaklarında sıkça geçmektedir.¹⁰³ Aynı şekilde dokuz kelimesinin kişi adı olarak kullanıldığı, hanedan ailesi ve üst düzey komutanlara bu ismin verilmesinden anlaşılmaktadır. Hülagü'nün eşlerinden biri Dokuz Hatun adında Hristiyan bir kadındı. Moğol ve Memlükler arasında dokuz sayısını isim olarak almış emir ve komutanlar bulunuyordu.¹⁰⁴

Oğuznâme ve *Dede Korkut Destanı*'ndaki birçok anlatıda dokuz sayısına yapılan vurgu, bununla ilgili uğur telakkilerinin İslam sonrası Türkler arasında yaşamaya devam ettiğini gösterir. *Oğuznâme*'de sadece dokuzun değil, dokuz yüz, dokuz bin ve doksan bin gibi meblağların da tılsımlı birer sayı olarak yansıtıldığı görülür. Buna göre düşmana karşı gönderilen askerler dokuz bin kişiden oluşuyor, yapılan toy ve şenliklerde dokuz yüz koyun, dokuz kısrak kesiliyordu.¹⁰⁵

Dokuz sayısı, Türk-Moğol töresinde hukuki işlemlere de doğrudan etki etmiş, cezai yaptırımlar bu sayı üzerinden tespit edilmiştir. Marco Polo'nun belirttiğine göre Moğollar arasında hırsızlık yapan birine çaldığı malın dokuz katını geri ödeme cezası veriliyordu.¹⁰⁶ 14. asır seyyahı İbn Battuta¹⁰⁷, geleneğin aynı şekliyle Türkler arasında yaşatıldığını gözlemlemiştir: “Türkler hayvan çalanın cezasını şöyle belirlemişler; hırsız ya çaldığı gibi dokuz adet getirecek yahut evlatlarını teslim edecek davalıya. Eğer evladı da yoksa koyun gibi boğazlıyorlar.” Bütün bunlar, bozkır ulusları arasında dokuz sayısının talih ve uğur sayıldığı yönündeki kanaati güçlü kılmaktadır. Günümüz Türkçesinde dokuzun, diğer rakamlara kıyasla deyim ve atasözlerinde daha fazla yer bulması bu anlayışın yansımaları olmalıdır.

7. Muhtelif Kavram ve Durumlarla İlgili İnanışlar

Su, ateş, yıldırım ve ağaç gibi unsurlar dışında Türk ve Moğollarda muhtelif iş ve durumlarla ilgili uğur ya da uğursuzluk getireceğine inanılan bazı batıl inanışlar kaynaklara yansımıştır. Türk mitolojisi ve halk kültürü konusunda önemli bilgiler veren Kaşgarlı Mahmud, Türkler arasında yılların her birinin bir hikmeti olduğunu, iyi ya da kötü hadiselerin habercisi sayıldığını belirterek şunları yazmaktadır:

“Sözgelimi ud [öküz] yılı girdiğinde savaş çoğalmış. Çünkü öküzler birbirleriyle vuruşurlar, tos yaparlar. Takagu [tavuk] yılında yiyecek çok olur ancak insanlar arasında karışıklık çıkmış. Çünkü

¹⁰² Hayton, *Doğu ülkeleri tarihinin altın çağı*, 83 ve not 306.

¹⁰³ Orkun, *Eski Türk yazıtları*, 22-23, 64, 168, 183, 225, 232, 235.

¹⁰⁴ Hayton, *Doğu ülkeleri tarihinin altın çağı*, 110, 117; Abu'l-Farac, *Abû'l-farac tarihi*, II, 18, 556; Cüveynî, *Tarih-i cihan gûşa*, 234, not 568; Makdisî, *Türk memlüklerin faziletleri*. Çeviren Ramazan Şeşen, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019), 51.

¹⁰⁵ Bkz. Togan, *Oğuz destanı*, 24, 28-29, 33, 36, 41, 47, 57-58; Gökyay, *Dede korkut hikâyeleri*, 115, 127, 170.

¹⁰⁶ Marco Polo, *Marco polo'nun geziler kitabı*. Çeviren Ömer Güngören (İstanbul: Yol Yayınları, 1985), 66; Alinge, *Moğol kanunları*, 62.

¹⁰⁷ İbn Battuta, *İbn Battuta seyahatnâmesi*. Çeviren A. Sait Aykut, (İstanbul: YKY Yayınları. 2000), I, 567.

tavuğun yemi danedir; daneyi bulabilmek için çöpleri kırıntıları birbirine karıştırırlar. Timsah yılı girdiğinde yağmur çok yağar, bolluk olurmuş; çünkü timsah suda yaşar. Domuz yılı girince kar ve soğuk çok olur, kargaşalık çıkarmış. Böylece Türkler her yıl bir şey olacağına inanırlar".¹⁰⁸

Kaşgarlı Mahmud, Türkler arasında uğur telakki edilen başka durumlardan da bahsetmiştir. Mesela, kab (قاب) sözcüğünü açıklarken "çocuğun anasının karnında içinde bulunduğu torba. Çocuk bununla birlikte doğarsa bu uğurlu sayılır" demektedir.¹⁰⁹ Türk halk muhayyilesinde uğur kadar uğursuzluk sayılan bazı davranışlar yer etmiştir. Abdülkadir İnan¹¹⁰, Türkler arasında kurban edilen atın derisini bir sırığa geçirilip at şeklinde asılmasının yaygın bir adet olduğunu, Yakutların buna "tabık" dediklerini yazdıktan sonra "yakutların inançlarına göre tabık koyanın torunlarından biri bundan çıkan sesi işitirse bu ölüm haberidir. İşiten ölecektir" diyerek bu Türk topluluğu arasındaki batıl bir inaniş dile getirmiştir.

Moğollar arasında bazı özel durumlarda muhtelif eylemleri yapmanın uğursuzluk getireceğine dair bir dizi inanç geç dönemlere kadar varlığını korumuştur. Gerek Müslüman müelliflerin kayıtları gerekse Moğol ülkesine giden yabancı elçi, diplomat ve seyyahların gözlemleri bu inanışlarla ilgili sıra dışı detaylar barındırır. Bunlar arasında en dikkat çeken, bir Cengiz Han yasası olarak ilan edilen "hanın ve ordu komutanının çadırının eşiğine basmama" tabusudur.¹¹¹ Müslüman müellifler, Moğol hükümdarları tarafından hassasiyetle uygulanan bu hurafeden birkaç cümleyle bahsetmişlerse de¹¹², bu yasağı bizzat Moğol sarayında tecrübe eden Marco Polo, Plano Carpini, Willem Rubruck ve Odric Podenene gibi Batılı elçiler bu batıl inanış hakkında farklı detaylar aktarmışlardır.

Moğolların, kapı eşiğine basmayı açık bir uğursuzluk işareti olarak gördüklerini belirten Marco Polo¹¹³, bunu engellemek için hükümdar saraylarının girişinde elleri sopalı, iri yapılı iki muhafızın bulunduğunu ve bunların asli görevlerinin içeri girip çıkanların eşiğe basmadan geçmelerini sağlamak olduğunu belirterek şöyle yazar: "Biri yanlışlıkla bu suçu işleyecek olursa bekçilerin zorla çıkarttığı giysisini ya altın karşılığında geri alır ya da belirli bir sayıda sopa yer. Yabancılar bu yasağı önceden bilemeyecekleri için teşrifatçılar onlara bu durumu anlatır ve gereken uyarıları yaparlar". 1246 yılında bir Moğol kumandanı tarafından ordugâhta kabul edilen Plano Carpini¹¹⁴, bu uyarının kendi heyetlerine de yapıldığını, bu konuda özellikle hassas olmalarının istendiğini belirterek şöyle yazar: "Çünkü [Moğollarda] herhangi bir liderin eşiğine bilerek basanların cezası ölümdü". 1253 senesinde Mengü Han'ın huzuruna kabul edildiği sırada bu yasakla ilgili sert bir uyarıya maruz kaldıklarını belirten Rubruck da¹¹⁵ kendisiyle birlikte elçilik heyetinde bulunan bir papazın başına gelen talihsiz bir kazayı aktarmıştır:

"[...] Sonra biz [Han'ın huzurundan] çıktık, ama meslektaşım geride kaldı. Biz artık kapıdan çıkmıştık ve onun da bizim peşimizden gelmesi gerekiyordu, ama o Han'a döndü eğildi ve telaşla bizi izlemeye çalışırken konutun eşiğine ayağı takıldı. Biz hızla Han'ın oğlu Baltu'nun konutuna yönelirken eşikte bekleyen nöbetçiler meslektaşımı yakalayıp bizi izlememesi için onu durdurdular. Birisi çağrıldı ve meslektaşımı sarayın başkâtibi olan ve suçluları ölümle cezalandıran Bulgai'ye götürmesi emredildi. Benim bunlardan hiç haberim yoktu ve geriye bakıp geldiğini görmeyince onu daha hafif giysiler vermek

¹⁰⁸ Kaşgarlı Mahmud, *Divân-ı Lügâti't Türk*, I, 347.

¹⁰⁹ Kaşgarlı Mahmud, *Divân-ı Lügâti't Türk*, III, 146.

¹¹⁰ İnan, *Tarihte ve bugün şamanizm*, 101-102.

¹¹¹ Bkz. Alinge, *Moğol kanunları*, 159, Madde: 32.

¹¹² el-Ömerî, *Mesaliku'l ebsar*, 63.

¹¹³ Marco Polo, *Geziler kitabı*, 96.

¹¹⁴ Carpini, *Moğolistan seyahatnâmesi*, 52, 133.

¹¹⁵ Williem, *Mengü han'ın sarayına yolculuk*, 128-129.

için arkada tuttıkları sonucuna vardım. Çünkü çok zayıftı ve sırtına yürümekte güçlük çekeceği düzeyde kürk yüklüydü ama sonra tercümanımızı çağırılmışlar ve onu meslektaşımın yanına oturtmuşlar".¹¹⁶

Rubruck'un müteakip anlatısına göre¹¹⁷ bu talihsiz papaz, kapı eşliğine bastığı için Moğol görevlileri tarafından önce alıkonulmuş, ancak bilahare (muhtemelen yabancı olduğu ve hadise kazara gerçekleştiği için) serbest bırakılmıştı. Buna rağmen ekipteki diğer keşişlerden biri, bu dikkatsizliği nedeniyle onu şiddetle azarlamıştı. Ertesi gün, Moğol saray başkâtibinin (bulgai) yaptığı tahkikatla affedildi, ancak onun bir daha Han'ın konutlarının hiçbirine girmesine izin verilmeyecekti. 14. asırda doğu seyahatine çıkan bir diğer keşiş Odoric Pordenone de bu batıl inancı gözlemleyen diğer Batılı gezginlerdendir. "[...] ve sarayın kapılarının önünde, kimsenin kapının eşliğine dokunmamasını sağlamak için görevliler muhafız olarak dururlar ve bunu yapan birini yakalarlarsa onu sertçe döverler".¹¹⁸

Yukarıda Türk-Moğol uluslarının su ve ateş ile ilgili totemleri hakkında bilgi verilmişti. Bozkır Şaman kültüründe suya ve ateşe atfedilen değer, bunlara karşı doğrudan yapılan bazı işlerin de halk arasında bariz bir uğursuzluk alameti olarak görülmesine sebep olmuştur. Mesela Moğollarda uğursuzluk sayılıp ölümle cezalandırılan işlerden biri, ocağın veya yemek tabağının önünden alenen geçmektir.¹¹⁹ Aynı şekilde hançeri ateşe sokmak, hançerle eti kazandan dışarı almak ya da ateşin yanında eti doğramak günah sayılır.¹²⁰ Bunun dışında durgun suya, ateşe veya yaşadığı yere idrarını yapmak gibi işlerin de ölümle cezalandırıldığı dönemin muhtelif kaynakları tarafından aktarılmıştır.¹²¹ 1322 senesinde Moğollar arasında seyahat eden Mandeville¹²², bunlara ek olarak iki kemiği birbirine vurarak kırmak, insanların içebileceği sütü veya herhangi bir içkiyi yere dökmek ve küçük çocukları alıp öldürmek gibi işleri de sayar.

Monte de Crucis¹²³, Moğolların aşırı sıcak ya da soğuk şeklinde tezahür eden hava olaylarını yabancılara bağlama yönündeki batıl bir inançlarından söz eder. Buna göre hava çok soğuk olduğunda Moğollar, "bu çok soğuk hava kuşkusuz öteki insanlardan geliyor" derler; soğuğa karşı kat kat giyinmiş birine tesadüf ederlerse onu tartaklayıp yağmalar ve "bu kürkler ve kalın elbiselerle soğuğu sen çağırdın, buralara sen getirdin" derlerdi. Bunun dışında Moğollar arasında ilginç şekilde et yemeye ilgili uğursuzluk telakki edilen, hatta gerçekleşmesi halinde ölümle cezalandırılan bazı davranışlardan da bahsedilir. Plano Carpini, bu batıl inanışla ilgili şu detayları aktarır: "Ağzına bir parça et alıp bunu çiğneyip yutamayan ve sonradan ağzından

¹¹⁶ Williem, *Mengü han'ın sarayına yolculuk*, 205.

¹¹⁷ Williem, *Mengü han'ın sarayına yolculuk*, 207.

¹¹⁸ Odoric of Pordenone, "The Eastern Parts of the World Described," *Cathay and The Way Thither* içinde, Translation Clonel Sir Henry Yule, (London: Hakluyt Society, 1913), II, 224; Ayrıca bkz. D'ohsson, *Moğol tarihi*, 236.

¹¹⁹ Bkz. İbn Kesir, *Büyük İslam tarihi*, XIII, 245; Alinge, *Moğol kanunları*, 157, Madde: 12. Özel anlarda bir şeyin önünden veya ardından geçmenin uğursuzluk getireceği telakkisi, Türkler arasında geç dönemlere kadar yaşamış görünüyor. 19. asır Osmanlı müelliflerinden Esad Efendi'nin anlattığına göre, Yeniçeri Ocağı'nın et ihtiyacını karşılamak için beygirlerle çekilen et arabaları Etmeydanı'na doğru seyrettiği sırada bunların önünden ya da ardından geçmek uğursuzluk kabul edilir, bu işi yapanlar ölümle cezalandırılırdı. Müellif, bu nakliye sırasında dalgınlığı sebebiyle arabanın önünden geçen bir camii imamının ölümle sonuçlanan müessif hikâyesini aktarır. Mehmed Esad Efendi, *Üss-i zafer*. (İstanbul: 1293), 97. Ayrıca bkz. Abdülkadir Özcan, "Etmeydanı," *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11:497.

¹²⁰ Carpini, *Moğolistan seyahatnâmesi*, 52.

¹²¹ el-Ömerî, *Mesaliku'l ebsar*, 62; İbn Kesir, *Büyük İslam tarihi*, XIII, 244; Carpini, *Moğolistan seyahatnâmesi*, 52; Mandeville, *Travels*, 163; D'ohsson, *Moğol tarihi*, 152.

¹²² Mandeville, *Travels*, 163.

¹²³ Ricoldus De Monte Crucis, *Doğu seyahatnâmesi bir dominikan keşişin Anadolu ve Ortadoğu yolculuğu (1289-1291)*. Çeviren Ahmet Deniz Altunbaş, (İstanbul: Kronik Kitap, 2018), 45.

dışarı çıkarmak zorunda kalan kişiyi, çadırın altından bir tünel açarak oradan dışarı çıkartırlar ve hiç acımadan öldürürler".¹²⁴ 13. yüzyıl Süryani müelliflerinden Abû'l-Farac, Moğollarda et yemeye ilgili farklı bir hurafeden bahsetmiştir: "Bunlara yemek için et getirildiği zaman onu getirene şu suali sorarlar: 'Bu hayvanı bizim için mi kestir, yoksa bu eti çarşıdan mı aldın?' Eti getiren 'Ben bunu sizin için kestir' derse o eti ağızlarına götürmezler".¹²⁵

Uğursuzluk ve onun getireceğine inanılan olumsuz akıbet, en temel korku ve endişe kaynağı olarak görüldüğünden bunlardan korunmak, hâsıl olan büyü ya da efsunu bozmak iddiasıyla çeşitli şekil, yöntem veya ritüeller üretilmiştir. Mesela, Budist Uygurlara ait dini metinlerde bazı tılsım şekilleri verilmiş (Bk. Görsel 2-3) ve bunların hangi hallerde, ne şekilde kullanılacağı yazılmıştır. Bu tür temelsiz inançlar geç dönemlere kadar sürdürülmüş, 19. asırda dahi buna dair kitaplar kaleme alınmıştır.¹²⁶

Sonuç

Her toplumda olduğu gibi, Türk-Moğol halkları arasında yer eden batıl inanışların en belirleyici karakteri "mistik korkular"dan mühlhem olmasıdır. Bu iki ulus arasında geniş şekilde taban bulan Şamanizm'in büyüsel ve kozmik yapısı, törensel etkinliklere olan tutkulu yönelimi gibi hususi etkenler, bu akidelerin uzun süreli ve güçlü şekilde yaşamasına sebep olmuştur. Nitekim Türk-Moğol batıl inanışları arasındaki dikkat çekici morfolojik benzerlikler, bunların Şamanizm ortak damarından beslendiği fikrini güçlü kılmaktadır. Bozkır kültüründe yer eden animistik düşüncenin ürünü olan bu eğilimler, Türk-Moğol uluslarının yayıldığı geniş coğrafi sahada zamanla tasavvufi tarikatların kisvesi altında renk ve biçim değiştirerek varlığını korumuş; eski bozkır itikadıyla bağlantılı bazı kolektif alışkanlıklar, yerel dinamiklerle de harmanlanarak günümüze kadar ulaşmıştır. Ağaçlara bez bağlamak, kapı eşiğinden ya da merdiven altından geçmemek, kapı girişlerine at nalı veya koç boynuzu asmak, yolculuğa çıkan birinin ardından su dökmek, hasta kişiyi ateş arasında geçirmek (alazlamak), kötü ruhlardan/nazardan korunmak için tütsü yakmak veya kurşun dökmek gibi hurafeler, eski Türk-Moğol Şaman kültürünün yüzyıllar boyu biriktirdiği senkretik belleğin bakiyeleridir.

Kaynakça

- Alinge, Curt. *Moğol kanunları*. Çeviren Coşkun Üçok, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2022.
- Anonim. *Moğolların gizli tarihi*. Çeviren Ahmet Temir, Ankara: TTK Yayınları, 1986.
- Âşık Paşazâde. *Osmanoğulları'nın tarihi*. Hazırlayan K. Yavuz-M. A. Y. Saraç, İstanbul: K Kitaplığı, 2003.
- Barthold, Vasilij Vladimiroviç. *Orta Asya Türk tarihi hakkında dersler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.
- Boratav, Pertev Naili. *Türk mitolojisi (Oğuzların-Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin mitolojisi)*. Ankara: Bilgesu Yayınları, 2012.

¹²⁴ Carpini, *Moğolistan seyahatnâmesi*, 52.

¹²⁵ Abû'l-Farac, *Abû'l-farac tarihi*, II, 481.

¹²⁶ Geniş bilgi için bkz. İnan, *Hurafeler ve menşeleri*, 43-47, 50-66.

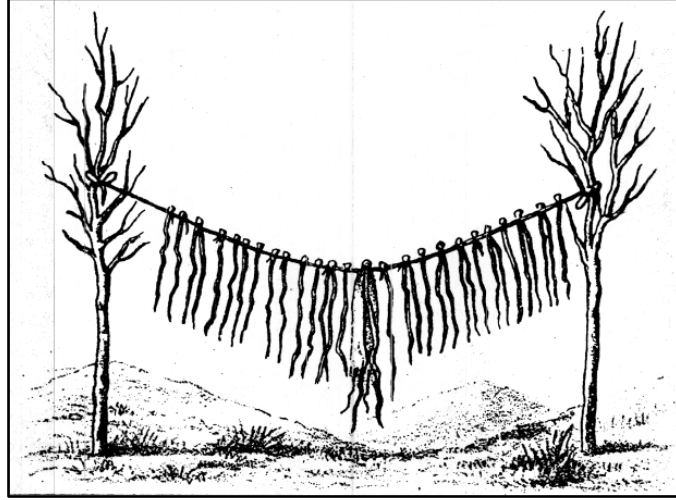
- Boyle, J. A. "Dynastic and Political History of the Il-Khans." *Cambridge History of Iran*, vol. V, Editör J. A. Boyle, 303-421. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Boyle, J. A. "Turkish and Mongol Shamanism in the Middle Ages." *Folklore* 83, sy 3, (1972): 177-193.
- Ch'un, Ch'ang. *Cengiz Han'ın ölümsüzlük arayışı taoist simyacı bir keşişin Türkistan seyahatnâmesi (1221-1224)*. Çeviren Gülşah Hasgüçmen, İstanbul: Kronik Kitap, 2022.
- Crucis, Ricoldus De Monte. *Doğu seyahatnâmesi bir dominikan keşişin Anadolu ve Ortadoğu yolculuğu (1289-1291)*. Çeviren Ahmet Deniz Altunbaş, İstanbul: Kronik Kitap, 2018.
- Cüveynî, Alaaddin Ata Melik. *Tarih-i cihan güşa*. Çeviren Mürsel Öztürk, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Çakan, İsmail Lütfi. *Hurafeler ve batıl inanışlar*. İstanbul: Marifet, 1981.
- Dilek, İbrahim. *Resimli Türk mitolojisi sözlüğü (Altay/Yakut)*. Ankara: Türk Dünyası Vakfı, 2014.
- D'ohsson, Abraham Constantin. *Moğol tarihi: denizler imparatoru Cengiz*. Çeviren Bahadır Apaydın, İstanbul: Nesnel Yayınları, 2008.
- Eberhard, W. *Çin'in şimal komşuları*. Çeviren Nimet Uluğtuğ, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996.
- Eliade, Mircea. *İmgeler ve simgeler*. Çeviren Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2022.
- Eliade, Mircea. *Şamanizm*. Çeviren İsmet Birkan, İstanbul: İmge Kitabevi, 1999.
- Gökyay, Orhan Şaik. *Dede korkut hikâyeleri*. İstanbul: MEB Yayınevi, 1976.
- Gregory Abû'l-Farac. *Abû'l-farac tarihi*. Çeviren Ö. Rıza Doğrul, II. cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.
- İbn Battuta. *İbn Battuta seyahatnâmesi*. Çeviren A. Sait Aykut. I. cilt, İstanbul: YKY Yayınları, 2000.
- İbn Fazlan. *İbn Fazlan seyahatnâmesi*. Çeviren Ramazan Şeşen, İstanbul: Bedir Yayınevi, 1975.
- İbn Kesir. *Büyük İslam tarihi (el-bidâye ve'n-nihâye)*. Çeviren Mehmet Keskin, XIII. cilt, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1995.
- İnan, Abdülkadir. *Hurafeler ve menşeleri*. Ankara: Nur Matbaası, 1962.
- İnan, Abdülkadir. "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları." *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, no. 4, (1952): 19-30.
- İnan, Abdülkadir. *Tarihte ve bugün şamanizm/materyaller ve araştırmalar*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2013.

- İnostrantsev, K. "Eski Türklerin İnançları Hakkında Bir Kaç Söz." *Bellekten* 14, no. 53, (1950): 45-48.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Eski Türk dini*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980.
- Kaşgarlı Mahmud. *Divân-ı Lügâti't Türk*. Çeviren Besim Atalay, I., III. ciltler Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1985-1986.
- Korykoslu Hayton. *Doğu ülkeleri tarihinin altın çağı*. Çeviren Altay Tayfun Özcan, İstanbul: Selenge Yayınları, 2015.
- Köprülü, Mehmed Fuad. "İslam Sufi Tarikatlerine Türk-Moğol Şamanlığının Tesiri." Çeviren Yaşar Altan, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18, (1970): 141-152.
- Kütük, Ahmet. "Metinler Arası İlişki Bağlamında Orta Çağ Tarih Yazımında İktibas Yöntemi ve Bilgi Deformasyonu." *Mukaddime* 12, no. 1, (2021): 45-68. <https://doi.org/10.19059/mukaddime.781096>.
- Makdisî, *Türk memlûklerin faziletleri*. Çeviren Ramazan Şeşen, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2019.
- Mandeville, John. *The travels of sir john mandeville*. London: Macmillan and Co., 1900.
- Marco Polo. *Marco polo'nun geziler kitabı*. Çeviren Ömer Güngören, İstanbul: Yol Yayınları, 1985.
- Mehmed Esad Efendi. *Üss-i zafer*. İstanbul, 1293.
- Menander Protector. *The history of Menander the guardsman*. Translation R. C. Blockley, Britain: Francis Cairns, 1985.
- Minhac-ı Sirac el-Cüzcanî. *Tabakat-ı nâsirî (moğol istilasına dair kayıtlar)*. Çeviren Mustafa Uyar, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2022.
- Mirhand. *Ravzatu's-safâ'ya göre moğollar (1155-1259)*. Çeviren Mustafa Köksal, İstanbul: Albaraka Yayınları, 2025.
- Myrinalı Agathias. *Bizans tarihi: Agathias kroniği (552-559)*. Çeviren Hüseyin Uçar, İstanbul: Timaş Yayınları, 2023.
- Odoric of Pordenone. "The Eastern Parts of the World Described" *Cathay and the way thither: being a collection of medieval notices of China*. Translation Clonel Sir Henry Yule, II:97-277. London: Hakluyt Society, 1913.
- Orkun, Hüseyin Namık. *Eski Türk yazıtları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk mitolojisi*. I. cilt, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1993.
- Özcan, Abdülkadir. "Etmeydanı," *TDV İslam Ansiklopedisi* Cilt 11. İstanbul: TDV Yayınları, 1995, 497-498.

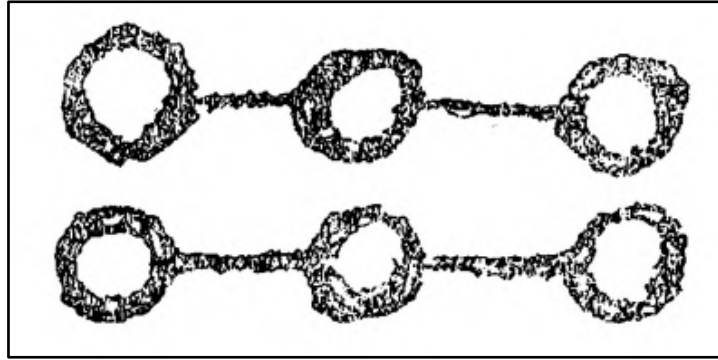
- Plano Carpini. *Moğolistan seyahatnâmesi: 13. yüzyılda Avrupa'dan Asya'ya yolculuk (1245-1247)*. Çeviren Ergin Ayan, İstanbul: Kronik Kitap, 2018.
- Radloff, Wilhelm. *Türklük ve şamanlık*. Çeviren A. Temir, T. Andaç, N. Uğurlu, İstanbul: Örgün Yayınevi, 2008.
- Rashiduddin Fazlullah. *Jami'u't-tavarikh: compendium of chronicles (a history of the mongols)*. Translation W. M. Thackston, I-II. vols., Harvard: Harvard University Press, 1998.
- Roux, Jean Paul. *Türklerin ve moğolların eski dini*. Çeviren Aykut Kazancıgil, İstanbul: İşaret Yayınları, 1994.
- Ruysbroeckli Williem. *Mengü han'ın sarayına yolculuk 1253-1255*. Çeviren Zülal Kılıç, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2010.
- Sayılır, Şeyda Büyükcan. "Türklerin Ağaç İle Mitolojik ve Tarihî Bağları Üzerine Bir Değerlendirme." *Genel Türk Tarihi Araştırmaları Dergisi* 3, no. 6, (2021): 187-198. <https://doi.org/10.53718/gttad.940879>.
- Şihabeddin b. Fazlullah el-Ömerî. *Türkler hakkında gördüklerim ve duyduklarım (mesaliku'l ebsar)*. Çeviren Ahsen Batur, İstanbul: Selenge Yayınları, 2014.
- Tanyu, Hikmet. "Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar." *Türk Folkloru Araştırmaları Yıllığı*, (1975): 129-142.
- Togan, Zeki Velidi. *Oğuz destanı: Reşideddin Oğuznâmesi tercüme ve tahlili*. İstanbul: Enderun Kitabevi, 1982.
- Vambery, Arminius. *Sketches of central asia*. Philadelphia: H. Allen & Co, 1868.

Ekler

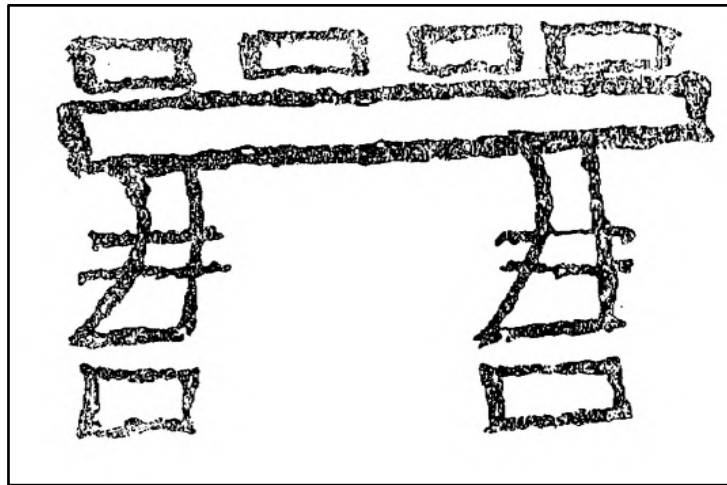
Görsel 1: Eski Türklerde Kutlu Sayılan Ağaca Bez Bağlama Geleneği (İnan, *Tarihte ve bugün şamanizm*, Ekler Kısmı).

Görsel 2: Budist Uygur Metinlerinde Rastlanan Bir Tılsım (İnan, *Hurafeler ve menşeleri*, 46). İnanışa göre, bu tılsımı bir kimse yanında tutarsa rahat ve saadet bulur. Bir kadın, bu muskayı vücudunda saklasa kolay doğurur, rahat ve sevinç bulur.

Görsel 3: Budist Uygur Metinlerinde Rastlanan Bir Tılsım Şekli (İnan, *Hurafeler ve menşeleri*, 47). İnanışa göre bir kişinin hayvanları çok ölüyorsa bu tılsımı kapıya yapıştırmalı

Summary

The idea that doing or not doing something in a particular moment or situation will cause good luck or bad luck, rather than believing in something theologically, is the general character of superstitious beliefs in all societies and geographies. The situation is no different in the Turkish-Mongolian nations. The animistic approach dominant in steppe culture and the tendency to sanctify natural phenomena/elements within this framework led to the idea of seeing trees, fire, water, lightning (not as idols) as spiritual protectors with hidden powers, and direct actions against them as a clear sign of bad luck. This symbolic perception developed by Shamanic societies about natural phenomena or elements was integrated with Buddhism, Hinduism, Manichaeism, Zoroastrianism and other ancient beliefs in this geography, and over time, fire, water, trees, animals, thunder, etc. turned into stereotypical superstitions.

Among the steppe societies, persistent beliefs that various situations were signs of good luck/bad luck gave rise to some superstitious habits that were practiced to seek refuge in good luck and to protect themselves from bad luck, and that over time became deeply ingrained in society and became taboos. Moreover, these unconscious beliefs have brought with them a punishment system full of severe sanctions and a prohibition of unlucky deeds that has become a kind of "custom" over time. After the acceptance of Islam by the Turks, such beliefs have been significantly curtailed or gradually began to fade away. But among the Mongols, who preserved their shamanic character for a long time, these signs were accepted until late periods, and a strict system of punishment was applied for violations. In this context, Mongolian law prescribed punishments up to death for those who performed actions deemed to be inauspicious (even if they were ordinary and commonplace, such as stepping on a doorstep, choking on meat, passing in front of a fire or hearth, or bathing in stagnant water) and thus established a direct connection between the concept of bad luck and the death penalty.

All these totems, which are the products of the Shamanic culture in which the differences between symbolic perceptions and visible reality are deeper and more fundamental, have changed color, form or method by blending with various value judgments and religious beliefs in the wide geographical area that the Turks and Mongols reached, and some of them have survived to the present day. It is important to know these in order to understand the historical background of some superstitious beliefs (carrying blue beads to bring good, hanging amulets and talismans around the neck to protect against evil, fortune telling from water, burning incense or candles) that are still alive today in the Turkish geography and in Central Asia in general.

The most remarkable information about Turkic-Mongolian totemism is provided by Arab, Byzantine, European or Chinese authors who went to Turkestan and Mongolia as travelers, diplomats or ambassadors from the end of Late Antiquity. In this framework, the Byzantine historian Menander Protector, who provides information about the experiences of Zamarchos, who went to the Turks as a Byzantine envoy in the 6th century; the Arab diplomat Ibn Fazlan, who traveled to the Turkish countries during their conversion to Islam; Ch'ang Ch'un, who was sent as an envoy to Genghis Khan at the beginning of the 13th century; the records of travellers such as Marco Polo, William Rubruck and Plano Carpini, who were sent by European kings as envoys to the Mongols are vital in exploring the intersections of Turkic-Mongolian superstitious memory. In addition, Arab, Armenian, Assyrian and Iranian chroniclers who provide detailed information about the political activities of these two nations are undoubtedly valuable for their complementary information about their superstitious beliefs. Despite similar statements appear in sources written at different times and in various languages, the noticeable gap in the literature on Turkic-Mongolian totemism is noteworthy. This study aims to categorize superstitious beliefs that have become collective habits among Turks and Mongols, based on historical examples, and to examine the reflections of such traditional impulses in the present day.